

BATÓ SZILVIA

Közvélemény és büntetőjog a reformkori Magyarországon

A cím némileg értelmzésre szorul, hiszen a téma vizsgálatára jogtörténeti megközelítésben kerül sor. A köztörténet számára a reformkor 1830 körül kezdődik, az *operátumok* vármegyei megvitatása hozta létre a tulajdonképpeni liberális ellenzékét, amely a rendi intézmények lebontásával a polgári berendezkedés kialakítását vette fel programjába.¹ A jogtörténeti reformkor kezdete viszont az 1790–91. évi országgyűlés,² amely kodifikációs bizottságok kiküldésével megtette az első lépéseket a modern jogrendszer kialakítása felé. Ekkor azonban még nem beszélhetünk a mai fogalmaink szerinti közvéleményről, amely csak a liberálisok egységes fellépésétől kezdett kialakulni. Így a büntetőjogi kérdések iránti szélesebb érdeklődés is csak az 1830–40-es évekre tehető. A közfelfogás a büntetőjog kifejezést általában a lehető legtágabb értelemben használja, beleértve az anyagi jogon kívül a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás szabályozását is. Szűkebben viszont csak az anyagi jogot tekintjük büntetőjognak,³ a továbbiakban csupán erről a jogterületről esik szó. A korábban egységes, tágan értelmezett büntetőjog ágazatokra bomlása éppen a reformkorban zajlott le, a büntető anyagi jog és törvénykezési jog mellett 1844-re a viszonylag önálló börtönügy is körvonalazódott.⁴

Az anyagi jognak két eltérő funkcióval rendelkező része alakult ki a 18–19. század folyamán: az ún. általános rész és a különös rész. Az előbbi olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek az összes, vagy legalább több bűncselekményre vonatkoznak, valamint itt kerülnek szabályozásra a büntetések főbb vonásai is. A különös rész ezzel szemben az egyes bűncselekmény-fajtákat, ismérveiket és a konkrétan alkalmazható büntetési tételeket foglalja magában.⁵ Az anyagi büntetőjognak ezt a történeti fejlődés során kialakult rendszerét követi a tanulmányban mind a kodifikációs lépések, mind a nyilvánossági fórumokon zajlott viták ismertetése során az egyes problémák tárgyalása.

A korabeli büntető joggyakorlat tényleges ismerete nélkül nem tárható fel az adott időszak büntetőjog-történeti szempontból. A jogalkalmazás megismerése nemcsak a hatályos normák és tankönyvi megállapítások elemzése által, hanem a rendelkezésre álló összes levéltári forrás vizsgálatán keresztül is történhet. A büntetőjogi normák megismerhetőségét és ezek alkalmazását is magában kell foglalnia a kutatásnak.⁶ Az 1830–40-es évekre kiala-

¹ Barta István: A magyar polgári reformmozgalom kezdeti szakaszának problémái. Történelmi Szemle, 6. 1963. 305–343., 339–340.; Barta István: A fiatal Kossuth. Budapest, 1966. (a továbbiakban: Barta 1966.) 150.

² Balogh Elemér: Reformkori büntetőjogunk „bűncselekmény-fogalma”. In: Tokaji Géza Emlékkönyv, Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. XLVIII. Fasc. 2. 1996. 23–34. (a továbbiakban: Balogh E. 1996.) 27.

³ Nagy Ferenc – Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része. Budapest, 1998. (a továbbiakban: Nagy – Tokaji) 15.

⁴ Mezey Barna: A börtönügyi szakirodalom kezdetei Magyarországon. Acta Fac. Pol-Jur. Univ. Sci. Budapest. Tom XXVIII. 1986. (a továbbiakban: Mezey 1986.) 64.

⁵ Nagy – Tokaji 16.

⁶ Hajdu Lajos: Jogtörténeti kutatómunkánk hiányosságairól és követelményeiről. (Töprengések Kállay István „Úriszéki bírászkodás a XVIII-XIX. században” című monográfiája kapcsán.) Századok, 120. 1986. 1095–1120., 1095.; Hajdu Lajos: A büntetőjogtörténet kutatásának kihasználata-

kulő közvélemény eddig még feltáratlan – és talán pontosan nem is feltérképezhető – befolyást gyakorolt a mindennapi emberek gondolkodásmódjára. A hirtelen fejlődésnek induló szakirodalom és a politikai sajtó sokféle modern eszme közvetítésére vált alkalmassá, megteremtve saját olvasóközönségét. A politikai és tudományos könyvek, sajtótermékek megrendelői, olvasói elsősorban a nemesi vagy nem nemesi származású értelmiségiek, vármegyei tisztviselők voltak.⁷ A nyilvánosságon keresztül szerzett információk, megismert elméletek, más törvényszékek jogértelmezéséről szóló hírek nem elhanyagolható hatást gyakorolhattak a reformkori jogalkalmazókra. Békés vármegye sedriája például egy fegyveres rablóbanda tagjait ítélte szabadságvesztésre a „szelidültebb kor igényeihez alkalmazott gyakorlathoz képest a felperesileg kért halálos büntetés helyett”.⁸ Ennek a kölcsönhatásokban bővelkedő folyamatnak az alapos vizsgálata nélkül a vármegyei büntetőjogi praxis nem elemezhető teljességében. Mivel a törvényszékek gyakorlatának csak nagyon kis részlete ismert,⁹ ezért a nyilvánossági fórumokon lezajlott vitákban kell megkeresni azokat a kérdésköröket, amelyek a közvélemény számára fontosak voltak. Nagy valószínűséggel ezeken a pontokon történhetett a legnagyobb változás a büntetőjogi gyakorlatban is. Ennek, a történettudomány szempontjából is érdekes kérdésnek a megvilágítása következik a teljesség igénye nélkül a továbbiakban.

A büntetőjogi kodifikáció

Az első lépés az önálló büntetőkódex felé az 1712–15. évi országgyűlésen történt, ekkor már elfogadták az új tárgyalási módszert és Bencsik Mihály nagyszombati jogtanár javaslatát, hogy a sürgős ügyeket rendezzék. Tíz pontot tartalmazó lista készült el, amelynek kilencedik pontja egy büntető törvénykönyv megalkotását irányozta elő. A *diéta* elfogadta a tíz pontot, de nem cikkelyezte be, hanem kiküldött egy bizottságot a törvények javítására. Az 1715:24. tc. felállította a *Systematica Comissiót* a *Novum Tripartitum* megalkotására.¹⁰ Ez a javaslat teljesen megfelel a kornak, hiszen a hagyományokat és az új elveket egyszerre jelenítette meg. A hagyományokhoz való kötöttség mutatkozik meg abban, hogy a *Tripartitum* rendelkezéseit csak ott változtatta meg, ahol a gyakorlat is eltért Werbőczy művétől, máshol csak kiegészítette. A fejlődés jelét kell látnunk abban, hogy a nyomozó elv, a tortúra és a vizsgálati módszerek megjelentek benne. A magyar büntetőjog hézagossága miatt a kiegészítés tulajdonképpen teljes rendezés a korabeli viszonyok között. A javaslat nagy előnye, hogy a gyakorlat oldaláról közelítette meg a kérdést, elsőként tartalmazott eljárásjogi szabályokat. A bűncselekményeket – eltérően a *Hármaskönyvtől* – már nem a büntetések szerint csoportosította, hanem a tényálláshoz kapcsolt szankciót. Három forrása van, a *Tripartitum*on és a magyar törvényeken kívül a *Praxis Criminalis*, valamint a gyakorlat

lan lehetőségeiről. (Rabtabellák és büntető-perkivonatok történeti forrásértéke.) Levéltári Közlemények, 55. 1984. 1. szám, 3–30., 3.; Hajdu Lajos: Bűnözés és büntetőbíráskodás a XVIII. század hetvenes éveinek Magyarországon. Budapest, 1996. 10.

⁷ Erre bizonyíték a *Tudományos Gyűjtemény* előfizetői névsora is. Fenyő István: Haladás és maradiság harca a Tudományos Gyűjteményben. In: A magyar sajtó története I. 1705–1848. Szerkesztette: Kókay György. Budapest, 1979. 280–329. (a továbbiakban: Fenyő 1979a) 294.

⁸ Békés vármegye törvényszéki iratai 1715–1848. Békés Megyei Levéltár, IV. A 10. a/16. 1844/79.

⁹ A büntetőjog-történeti kutatások másodlagosságáról: Hajdu Lajos: Adalékok a magyar büntetőjogi kodifikációs kísérletek történetéhez. In: Jogtörténeti tanulmányok I. Szerkesztette: Csizmadia Andor. Budapest, 1966. 111–129. (a továbbiakban: Hajdu 1966a) 111–112; Horváth Tibor: Burzsoá büntetési elméletek Magyarországon. Állam- és Jogtudomány, 21. 1978. 3. szám. 277–305. (a továbbiakban: Horváth 1978.) 277.

¹⁰ Bónis György: A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben. Angyal szeminárium kiadványai 26. Budapest, 1934. (a továbbiakban: Bónis) 7–11.

említhető meg.¹¹ Ezt követően a 18. század utolsó évtizedéig csak kisebb intézkedések történtek e tárgyban.¹²

A rendeleti úton II. József által megkísérelt büntetőjogi rendezés után II. Lipót már egészen más módszerekkel fogott a büntető jogszolgáltatás modernizálásához. Az 1790–91. évi diéta kilenc *regnicolaris deputatiót* küldött ki, amelyek közül a jogügyi elkészített egy tervezetet. Már 1792-ben kész volt, de csak 1795-ben tárgyalta a választmány, és 1807-ben mutatták be az országgyűlésnek.¹³ Nagyon fontos jellemzője a tervezetnek, hogy a Bencsik-féle javaslattal ellentétben az egész büntetőjogot átfogta, a legfontosabb anyagi és alaki jogintézményeket tartalmazta.¹⁴ Először kívánt rést ütni a nemesi privilégiumokon, a büntetési rendszer és a büntetőeljárás tekintetében nem tett nagy rendi különbséget. Kifejezetten eltiltotta a tortúrát, a fiatalok bünelkövetőknek javítóházak felállítását írta elő.¹⁵ Különösen lényeges, hogy határozottan elrendelte valamennyi, a törvénnyel ellentétes írott vagy szokásjogi jogforrás hatályon kívül helyezését. A tervezetből végül nem lett törvény, megbukott I. Ferenc és Metternich rendszerén, illetve a francia forradalom miatt a nemesség is visszaríadt a reformoktól, az időszak nem kedvezett a modern büntető törvényhozásnak.¹⁶

Az 1825–27. évi országgyűlés a tervezetet a királyi előadások közé tűzte, és meghallgatása után újabb választmányt küldött ki az átnézésére,¹⁷ így a büntetőjogi kodifikáció következő lépése az 1827:8. tc. alapján létrejött *regnicolaris sub-deputatio* 1829-re elkészített tervezete lett. Országgyűlési tárgyalás alá sem került, talán azért, mert nem egy új javaslatot készítettek, hanem az 1795-öst „glosszálták”.¹⁸ Szalay László szerint „az 1827-diki országos választmány’ munkálatának főhibája abban állott, hogy annak szerzői az 1803-diki ausztriai törvénykönyvet [...] a’ magyar szokásos jogból keletkezett rendelkezésekkel amalgámazhatónak vélték”.¹⁹ A tervezetet az előzőhöz képest határozott visszalépésnek lehet tekinteni.²⁰ Törölték az elvi szempontokat tartalmazó Előszót és Alapelvetket, arra történő hivatkozással, hogy ezt az egyes bűncselekmények tényállásában kell tárgyalni vagy az oda be nem illeszthetőket tudományos művekben kell ismertetni.²¹ Ez a tervezet

¹¹ Bónis 17–18.

¹² Ember Győző: A kormányzati szervezet. In: Magyarország története 1686–1790. Szerkesztette: Ember Győző – Heckenast Gusztáv. Budapest, 1989. 437–499., 495–496.; Hajdu Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Budapest, 1971. (a továbbiakban: Hajdu 1971.) 8; Hajdu Lajos: Büntetés és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Budapest, 1985. 10.

¹³ Finkey Ferenc: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok száz év távlatából. Budapest, 1942. (a továbbiakban: Finkey 1942.) 14. A tervezet elkészítéséről bővebben: Hajdu 1966a.

¹⁴ Hajdu 1971. 383; Bónis György: Hajdu Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Századok, 107. 1973. 1026–1208. 1027.

¹⁵ Finkey 1942. 15.

¹⁶ Hajdu 1971. 385; Király Tibor: Fejezetek a Magyar Büntető Eljárásjog tudományának történetéből. Budapest, 1980. (a továbbiakban: Király) 5.

¹⁷ Szlemenics Pál: Magyar fenytő törvény. Pest, 1865. (a továbbiakban: Szlemenics) 50.

¹⁸ Balogh E. 1996. 28.

¹⁹ Szalay László: Büntető törvénykönyv I. In: Publicistai dolgozatok II. Pest, 1847. 15–20. (a továbbiakban: Szalay 1847b) 17.

²⁰ Finkey 1942. 16.; Kovács Kálmán: Az esküdszék és az „articularis bíraskodás” ügye az 1843–44. évi büntető-eljárás törvényjavaslatok előkészítésének vitáiban. In: Kovács Kálmán: A magyar állam és jog fejlődése. Budapest, 1981. 213–228. (a továbbiakban: Kovács K.) 213.; Horváth Tibor: Szemere Bertalan és a reformkor büntetőjogi gondolkodása. In: Szemere Bertalan és kora 1. Szerkesztette: Ruszoly József. Miskolc, 1991. 137–148. (a továbbiakban: Horváth 1991.) 138.

²¹ Balogh E. 1996. 28–29.

még a szakirodalom számára nem feltárt,²² így jogelveit sem lehet itt részleteiben ismertetni. A tervezetet a haladó követek kérésére 1830-ban kinyomtatták, és a nádor a vármegyéknek küldte megvitatásra.²³

Az 1839–40-ben tartott országgyűlés a rendek és a kormányzat között létrejött egyezség eredményeképpen megalkotta az 1840:5. törvénycikket, amely egy választmányt küldött ki az 1829-es tervezet felülvizsgálatára és a büntönügyi kérdések megoldására. A Kancellária félt a túlzott reformoktól, a rendek pedig csak így tudták elérni a bizottság létrehozását, ezért kompromisszumos megoldás született. Az 1. § hármias feladatot határozott meg: a külföldi büntönrendszerek megvizsgálását, javaslat benyújtását, hogy milyen rendszerben, hol és milyen költséggel állítsanak fel egy intézetet, és ezzel összefüggésben az 1829-es javaslat tökéletesítését. József nádor a bizottságot 1841. november 28-ára hívta össze. A közvélemény szinte egyöntetűen támogatta a büntetőjogi kodifikációt, ezt kell látnunk abban is, hogy Deák Ferenc szállásánál a választmány első összejövetele előtt az ifjúság fáklós felvonulást tartott.²⁴ December 1-jén került sor az első ülésre, ahol kidolgozták az elvi tételeket, majd két választmányt jelöltek ki. Az egyiket gróf Teleky József elnöklété alatt a büntönügyi javaslat kidolgozásával bízták meg, a másikat, amelynek elnöke báró Mednyánszky Alajos volt, a bűnöket, büntetéseket és az eljárást tartalmazó javaslat megalkotását kapta feladatul. Ezt az albizottságot kettéosztották, egy anyagi jogi és egy eljárásjogi csoportot hozva létre.²⁵ Az alakuló ülést a következő évben, január 3-án tartották, és a folyamatos munka eredményeként a büntönügyi és az eljárásjogi albizottság június 2-án a választmány elé terjesztette javaslatát. A harmadik albizottság később nyújtotta be az elkészült munkáját, amelynek tárgyalását november 11-én kezdte meg az országos választmány. Negyvenöt ülésen vitatta meg a bizottság a javaslatot, majd 1843. március 19-én az elnök a feladatot befejezettnek nyilvánította.²⁶

A nádor a Helytartótanács véleményét összegezte a Kancelláriának az országgyűlési tárgysorozatról benyújtott tervezetéről. A Helytartótanács már eleve számolt azzal, hogy nem születik törvény a javaslatokból, és ez nem is volt nagyon ellenére. A testület 1843 áprilisában kifejtett véleménye szerint a büntetőjogi javaslatok tárgyalásától aligha várható valamilyen eredmény, mivel a büntetőeljárásra és a büntetés-végrehajtásra elképzelt rendszer inkább csak egy ideális kívánság, de az adott körülmények között nem vezethető be.²⁷ Az elkészült javaslatokat a kerületi ülések vitatták meg, az anyagi jogi „általános rendeletek” augusztus 16–21. között, a „különös rendeletek” augusztus 22–30. között kerültek sorra.²⁸ Az alsótábla a választmány szakszabírókhoz vonatkozó javaslatát elutasította, és a bíráskodást esküdtbírókhoz bízta, Deáknak és tizenhat társának terjedelmes különvéleményét vette figyelembe a második eljárásjogi javaslat kidolgozásánál.²⁹ A büntetőjogi

²² Kovács K. 213.; Balogh Elemér: A magyar büntető anyagi jog dogmatikatörténetének kezdetei. *Jogtudományi Közlöny* 52. 1997. 469–484. (a továbbiakban: Balogh E. 1997.) 481.

²³ Fayer László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I-III. Budapest, 1896., 1898., 1900. (a továbbiakban: Fayer 1896., 1898., 1900.) 1896/1. 12.; Gergely András: A „rendszeres bizottsági munkálatok” szerepe a magyar polgári reformmozgalom kibontakozásában. *Tisztaúj*, 28. 1974. 6. szám. 37–41. (a továbbiakban: Gergely) 38. A korábbi szakirodalomban kétértelműen használt „haladó” kifejezés alatt nem a legradikálisabb eszmék hirdetőit értem, hanem a liberális politikusokon kívül az újkonzervatívok mérsékelt büntetőjogi reformokat elfogadó csoportját is ebbe a körbe tartozónak tekintem.

²⁴ Fayer 1896/1. 22., 26., 36.

²⁵ Fayer 1898. 398.

²⁶ Fayer 1896/1. 121–122.

²⁷ Varga János: Kormányzervek előkészületei az 1843. évi diétára. *Századok*, 114. 1980. 727–751. (a továbbiakban: Varga 1980b) 44.

²⁸ Fayer 1900. 1–89.

²⁹ Finkey 1942. 29.

javaslatokból a halogató taktikának és a főrendi tábla merev ellenállásának következtében nem lett törvény, még a Kancelláriához sem került fel. A főrendek a később megküldött börtönügyi javaslattal kezdték a tárgyalást, és csak egy mintabörtön felállítását akarták. A rendektől azt követelték, hogy az anyagi jogi rész is ehhez igazodjon a büntetések kiszabásánál, valamint egyértelműen a halálbüntetés fenntartása mellett álltak ki. A követek természetesen ezt nem tudták elfogadni, és az esküdtbíráskodás bevezetéséhez is ragaszkodtak. Erre 1844. szeptember 18-án a főrendek azt üzenték, hogy csak szakbíróság alapján hajlandók tárgyalni. Ezzel a javaslat zátonyra futott.³⁰ A liberálisok 1844 után félretették a büntetőjogot és más közjogi kérdésekkel kezdtek foglalkozni.³¹

Még ebben az évben Lipcsében megjelent németül a javaslat,³² amelyről Mittermaier az *Archiv für Kriminalrecht* című folyóiratban elismerő véleményt közölt.³³ A tervezet politikai és szakmai szempontból egyaránt korszerűnek tekinthető,³⁴ színvonala vetekedett a modern európai tervezetekkel, ennek fő oka az volt, hogy készítői nem a korabeli büntetőjogi gyakorlatot akarták módosítani, hanem teljesen új rendszert építettek fel.³⁵ Ez a Deák-féle javaslat minden részében megfelelt egy korszerű büntető törvénykönyv jellemzőinek, hiszen a korábbi tervezetekkel, javaslatokkal szemben önálló általános része volt.³⁶ Személyi hatálya az ország összes polgárára kiterjedt, nemesre, nemtelenre és egyházira egyaránt, kivételt csak a tényleges szolgálatot teljesítő katonák képeztek. A büntetőjogi javaslat a *bichotom* rendszert ismerte el, büntetteket és kihágásokat különböztetett meg. Alaposan kidolgozták a szándék, kísérlet, részesség, büntetőjogi elévülés kérdéseit. Büntetési rendszerében újdonság, hogy nem alkalmazta a halálbüntetést, a testi és a becstelenítő büntetéseket, így fő büntetési nem a szabadságvesztés volt. A bírónak korlátlan enyhítési lehetőséget biztosított, a büntetési tételeknek csak a maximumát határozta meg, a speciális minimumot nem. A különös rész a bűncselekményeket négy csoportban tárgyalta: az ember személye elleni, vagyona elleni, társadalom elleni és az állam érdekét sértő bűncselekményeket ismert. Az eljárási rész az esküdtbíráskodást vezette be. A börtönügyi javaslat a magány-rendszer mellett tette le a voksot. A három törvényjavaslat közül az anyagi jogi rész tekinthető a legjobban sikerültnek.³⁷ A korabeli büntetőjogi irodalomban feltűnő haladói eszméket a választmány felhasználta a javaslat kidolgozása során.

A büntetőjogi kodifikáció politikai mozgatórugói

A társadalmi haladás kérdéseinek egy része büntetőjogi vonatkozásokat hordozott magában. Olyan problémákat lehetett a büntetőjogi kodifikáción keresztül megvitatni, amelyek a legszorosabb értelemben vett politikai kérdésnek minősültek. Így a viták nem pusztán politikai szócsatákban merültek ki, hanem a jog kevésbé érzelmes, pontosabb nyelvezetén folytak.³⁸ Mivel a társadalom átalakításának középpontjában a humanizmus és az emberek egyenlősége állt, a liberálisok óhatatlanul kiterjesztették reformtörekvéseiket

³⁰ Vörös Károly: A magyar reformellenzék harca a polgári átalakulásért. In: Magyarország története 1790–1848. Szerkesztette: Vörös Károly. Budapest, 1983. 855–976. 918.

³¹ Mezey Barna: A büntetőhatalom és a magyar liberalizmus. In: Hatalommegosztás és jogállamiság. Szerkesztette: Mezey Barna. Budapest, 1998. 27–35. (a továbbiakban: Mezey 1998.) 32.

³² Balogh E. 1997. 481.

³³ Fayer 1896/1. 89. A kérdésről bővebben Györgyi, Kálmán: Mittermaier und der ungarische Strafgesetzentwurf vom Jahre 1843. *Annales Univ. Sci. Budapest, Sectio Iuridica*. Tom. XXX. 1989. 15–26., (a továbbiakban: Györgyi) 20–23.

³⁴ Kovács K. 213.

³⁵ Mezey 1998. 32.

³⁶ Balogh E. 1997. 481.

³⁷ Finkey 1942. 26.

³⁸ Balogh E. 1997. 470.

a büntetőjog területére.³⁹ A haladó erők az új politikai nézetek megvalósításának módját és eszközeit a büntetőjog területén keresték.⁴⁰

Az 1832–36. évi országgyűlés fő feladatának tekintette a jobbágy és a földesúr viszonyának új alapokon való rendezését. A magánjogi megközelítést viszont nem tartották eleendőnek, mivel a jogszolgáltatás és ezáltal a valódi hatalom az úriszékkel a földesúr kezében volt. Deák Ferenc a jobbágykérdés rendezését kiterjesztette mindenre, ami valamilyen kapcsolatban állt a jobbágyokkal,⁴¹ így került a köztudatba a büntetőjogi kodifikáció is. Ezzel párhuzamosan a büntetés-végrehajtással, börtönüggyel kapcsolatos reformok is felvetődtek, hiszen a büntetőjog alkalmas volt a tovább már nem halogatható változtatásokra vonatkozó elképzelések megtárgyalására.⁴² A liberális nemesség az önkény ellen-szerét látta a kodifikációban, a rendőrállami felfogás elvetéseként követelte a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás törvény megalkotását.⁴³ A reformer politikusok gyorsan rá-éreztek a fogházjavítás melletti propaganda lehetőségére is. A korabeli börtönviszonyok feltárásával a romantikus életérzés kihasználására, a szájalom felkeltésére törekedtek, így próbálták meg az eddig politikailag inaktívakat a reformerek mellé állítani.⁴⁴ A liberális ellen-zék büntetőjogi reformokat szorgalmazó fellépése a szakjogi szempontokon túl, elsősorban politikai jelleget mutatott, a felhozott érveknek mögöttes politikai tartalma volt.⁴⁵

A magyar liberálisok a sajtóban és a röpirat-irodalomban vitatták meg a polgári átalakulás kérdéseit, közöttük a büntetőjogi kodifikációt is. A 1843. évi javaslat előkészítésében az ország szinte valamennyi haladó jogász-politikusa részt vett.⁴⁶ A szoros értelemben vett jogirodalom viszont nem működött közre a javaslat munkálataiban. Ennek fő oka az volt, hogy a jogi iskolák nem töltötték be szerepüket, az egyetemen latin nyelvű tankönyveket adtak elő. A hivatalos jogtudomány képviselői lemaradtak a változásokról, nem tekintették az 1795. évi és az 1829. évi javaslatot a jogtudomány részének. Szlemenics Pál 1836-ban megjelent, szellemében fejlődést nem mutató tankönyvében még arról elmélkedett, hogy büntetőjog helyett nem lenne-e jobb „fővesztő jognak” nevezni ezt a jogágot.⁴⁷ A büntetőjog oktatása elmaradt a magánjoghoz képest, hiszen nemcsak önálló tanszékekkel nem rendelkezett, hanem tantárgynak sem tekintették. A Pázmány Egyetem Budára történt átköltöztetésekor, 1777-ben lett csak önálló tantárgy a büntetőjog.⁴⁸ Az 1795. évi tervezet elő-készítő munkálataiba egyáltalán nem kapcsolódtak be, nem küldtek javaslatokat sem a jog-akadémiák, sem a pesti egyetem jogi kara.⁴⁹ A modern elméleti irányzatokat is ismerő Vuchetich Mátyás halála után 1824–1827 között Havas József, majd Szibenliszt Mihály következett a tanszék élén. Havasnak egyetlen műve jelent meg, Szibenliszt pedig nemigen

³⁹ Mezey 1998. 27.

⁴⁰ Kovács K. 213.

⁴¹ Fayer 1896/1. 14.

⁴² Balogh E. 1997. 470.

⁴³ Mezey 1998. 29.

⁴⁴ Mezey Barna: A magyar polgári börtönügy kezdetei. Budapest, 1995. 13.; Mezey 1998. 32.

⁴⁵ Király 11.

⁴⁶ Balogh E. 1997. 472.

⁴⁷ Szlemenics I., Fayer 1896/1. 85–86.; Király 6.; Horváth 1978. 278.

⁴⁸ Pauler Tivadar: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. Budapest, 1878. (a továbbiakban: Pauler) 291.; Kovács Kálmán: A büntetőjog oktatása a nagyszombati egyetem jogi karán 1667–1777. Jogtudományi Közlöny, 22. 1967. 280–287., 285–286.; Bellér Judit: A feudális (katedra) büntetőjog-tudomány fejlődéstörténetéhez. In: Összehasonlító jogtörténet. Bolgár Elek Emlékkönyv. Szerkesztette: Horváth Pál–Révész T. Mihály. Budapest, 1983. 33–49. (a továbbiakban: Bellér) 37.

⁴⁹ Hajdu Lajos: Javaslatok az 1795. évi büntetőkódex-tervezet. Acta Fac. Pol-Jur. Univ. Sci. Budapest. Tom VIII. 1966. 109–111., (a továbbiakban: Hajdu 1966b) 110. Mária Terézia a nagyszombati egyetemet Budára helyezte át 1777. február 10-én kelt rendeletével, majd II. József Pestre költöztette 1784-ben. Pauler 289., 292.

foglalkozott büntetőjoggal. A harmincas évek közepétől büntetőjogot oktató Henfer János pedig csak a szabadságharc után vetette papírra kéziratban fennmaradt nézeteit.⁵⁰ Ilyen feltételek mellett a hazai jogtudomány nem tudott megfelelni a kodifikáció követelményeinek, ezért jogász képzettségű politikusok vállalták magukra a kódex kidolgozását.⁵¹

Büntetőjogi kérdésekben a konzervatívok is hasonló nézeteket vallottak, mint a reformerek,⁵² de az újkonzervatív gróf Dessewffy Aurél felfogása az ellenzékétől átvett elemekkel együtt a büntetőjog területén is a konzerválást szolgálta.⁵³ Az országos választmány munkájának megkezdése előtt az újkonzervatívok a liberálisokhoz hasonlóan kidolgozták a követendő taktikát. Ennek során Dessewffy javasolta a törvény előtti egyenlőség elvének elismerését, és ezzel összefüggésben elfogadhatónak nevezte a büntetési rendszer átalakítását. A nemesi méltóság védelmében a becstelenítő és testfenyítő büntetéseket, esetleg a halálbüntetést is mellőzhetőnek tekintette.⁵⁴

A politikai közvéleményt el kell határolni a közhangulattól és a megjelenő vélemények összességétől, hiszen határozott céllal és rendszerrel rendelkezik, valamint kifejlődéséhez meghatározott politikai és társadalmi feltételrendszer szükséges. Ez az öt elemből álló követelményrendszer az 1830-as évek elejére többé-kevésbé megvalósult, így az 1840-es évek első felében, a politikai sajtó megjelenésével tulajdonképpen kialakult Magyarországon is a politikai közvélemény. Mivel a 19. század közepéig a cél a polgári államberendezkedés megvalósítása, alkotmányteremtő a közvélemény, ebből következően polgári, egységes és ellenzéki jellegű.⁵⁵ A közvélemény megjelenése a nyilvánossági fórumokon lehetséges, amelyek a magyar viszonyok között két típushoz tartoztak. A reformkori Magyarországon megkülönböztethetünk ún. rendi nyilvánossági fórumokat és polgári eszközöket. Az előbbi csoportba az országgyűlés és a vármegyei közgyűlés, az utóbbiba a politikai sajtó és a későbbi pártok alapját képező egyesületek sorolhatók.⁵⁶ A továbbiakban a közvélemény és a büntetőjog kapcsolatának vizsgálatára a fenti nyilvánossági fórumokon lezajlott vitákon keresztül kerül sor.

Büntetőjogi kérdések a rendi nyilvánosság fórumain

A rendi országgyűlés és a büntetőjog

A büntetőjog megjelenését vizsgálva a nyilvánosság fórumain, először az ún. rendi fórumokat, a hagyományos területeket kell áttekinteni. Annak ellenére, hogy az egész reformkorban nem sikerült az országgyűlési tárgyalások nyilvánosságát megvalósítani, az 1830-as évektől a karzatról kiszivárgó hírek mellett kéziratok lapok és a formálódó politikai sajtó is mind nagyobb betekintést engedett a rendek tevékenységébe.⁵⁷

⁵⁰ Bellér 41–42.

⁵¹ Horváth 1991. 139.

⁵² Fayer 1896/1. 237.

⁵³ Dénes Iván Zoltán: Közügyé emelt kiváltságörzés. A magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években. Budapest, 1989. 50.

⁵⁴ Varga János: Deák Ferenc és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete. Zalai Gyűjtemény, 15. Zalaegerszeg, 1980. (a továbbiakban: Varga 1980a) 8.

⁵⁵ Gergely András – Veliky János: A politikai közvélemény fogalma Magyarországon a XIX. század közepén. Acta Univ. Debr. Ser. Hist. XVIII. Magyar Történeti Tanulmányok, VII. Debrecen, 1974. 5–42., 6–7., 15.

⁵⁶ Pajkossy Gábor: Polgári átalakulás és nyilvánosság a magyar reformkorban. Előadások a Történettudományi Intézetben 14. Budapest, 1991. (a továbbiakban: Pajkossy 1991.) 3–4.

⁵⁷ Barta István: Kölcsény politikai pályakezdetek. Századok, 93. 1959. 252–302. (a továbbiakban: Barta 1959.) 275.; Gergely 40–41.; Pajkossy 1991. 3–8. A sajtószabadság kérdéséről: Both Ödön: Az 1848. évi sajtótörvény létrejötte. (A sajtószabadság problémája Magyarországon a reformkorban.) Acta Jur. et Pol. Szeged. Tom. I Fasc. 4. 1956. (a továbbiakban: Both), valamint Bényei

A rendi országgyűlésen a 19. század elejére szokásjogi úton kialakult rendszer szerint a viták három szinten folytak, a kerületi ülések után az alsótábla, majd a főrendek tárgyalták meg a királyi előterjesztésben szereplő kérdéseket. Ez a törvényhozási szisztéma érvényesült a büntető anyagi jogi javaslat vitája során is. A reformkori magyar országgyűlés elé csak egy alkalommal került büntetőjogi javaslat, az 1843–44. évi *diéta* foglalkozott egy büntetőkódex létrehozásával. A téma alaposan feldolgozott,⁵⁸ ezért csak a legfontosabb vitakérdések ismertetése indokolt. Ezen az országgyűlésen a vármegyei közélet megélénkülése folytán hosszasan és alaposan megvitattott kérdések voltak napirenden, tulajdonképpen olyan vitatéma nem volt, amelyet valamelyik megyegyűlés nem érintett volna.⁵⁹

Az általános részi kérdések közül öt bizonyult problémásnak. A törvénykönyv személyi hatályáról folytattak a kerületi ülésen hosszas vitát,⁶⁰ nem minden politikai felhang nélkül. A liberálisok a katonákra és az egyháziakra is ki kívánták terjeszteni a kódexet, ami határozott ellenkezést váltott ki a konzervatívokból és a katolikus egyház követőiből. Ez a szócsata lényegében a választmányi üléseken hangoztatott érvek ismétlésében merült ki, majd a harmincötödik országos ülésen megismétlődött.⁶¹ Az ország területi egységeinek a helyreállítása és a törvény előtti egyenlőség szeméje szerepelt itt mögöttes politikai vitatémaként.

A legnagyobb vitát a büntetési rendszer váltotta ki,⁶² politikai hovatartozás nélkül fejtették ki saját és megyéjük nézeteit a követek, ahogy ezt Lónyai Gábor zempléni követ megnyilatkozásain is láthatjuk. A közismerten liberális politikus a halálbüntetés mellett érvelt.⁶³ A kerületi üléseken elhangzott érvek kaptak hangot a karok és rendek tábláján is, miután gróf Majláth György országbíró felhívta a követek figyelmét a halálbüntetés kihagyására. Felvetődött az állam büntető hatalma terjedelmének kérdése is: Szentkirályi Móric szerint nincsen joga, Komárom megye követének, Ghyczy Kálmánnak a véleménye alapján van joga az államnak halálbüntetést alkalmazni. A büntetés célját vizsgálva többen jutottak arra a következtetésre, hogy a javítás eszméjének nem felel meg ez a büntetési nem (például Klauzál Gábor, Beöthy Ödön, Bezerédy István, Somsich Pál), de Lónyai és Zsedényi Ede az elrettentést is figyelembe véve hatékonynak tartotta. Az újkonzervatívok jellegzetes álláspontját képviselte Zsedényi, amikor az ilyen büntetéssel fenyegetett cselekmények szűkítését javasolta. A vita során elhangzott érvek az országos választmány alapelveket tisztázó ülésein már egyszer felvetődtek.⁶⁴ Ung megye követe, Orosz Elek csak zendülés és háború esetére tartotta kívánatosnak fenntartani a halálbüntetést. A 8. §-ban felsorolt büntetési nemek közül Békássy Imre, Vas vármegye követe a pénzbüntetés kihagyását javasolta, „az ország pénztelen állapota tekintetéből”. Vas megye követei következetesen ragaszkodtak a testi büntetés fenntartásához, a kerületi ülésen Tóth Lajos, az alsótáblán Békássy terjesztett elő ilyen javaslatot. Török Gábor Arad megyéből a száműzetés beemelését indítványozta a kerületi ülésen, Zemplén megye a polgári jogoktól való megfosztást kívánta az országos ülésen a büntetések közé illeszteni.

Miklós: Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról. Debrecen (Nyíregyháza), 1994. (a továbbiakban: Bényei)

⁵⁸ Fayer 1896., 1898., 1900.; Varga 1980a.

⁵⁹ Varga János: Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843) II. In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv, 12. Kaposvár, 1981. 155–194. 177.

⁶⁰ A 40–41. ülést szentelték ennek a követek 1843. augusztus 17–18. Fayer 1900. 8–17.

⁶¹ Fayer 1900. 109–157.

⁶² A 41–43. kerületi ülésen 1843. augusztus 18–21. között, az alsótáblán szeptember 2-án a 36. ülésen tárgyalták a büntetésekről szóló II. fejezetet. Fayer 1900. 24–59., 157–183.

⁶³ Fayer 1900. 160.

⁶⁴ Varga 1980a 37–38.

Az országgyűlési tárgyalás során érdemi vita az V. fejezet két szakasza körül bontakozott ki.⁶⁵ A felbujtó megítélése kapcsán a kerületi ülésen Zsedényi Ede Szepes megye követeként a felbujtó súlyosabb büntetés kiszabását tette volna lehetővé, mint az elkövetőre, Szentkirályi Móric (Pest megye) viszont az egész 51. § kihagyását javasolta. Az alsótáblán az elnök véleményével szemben Kubinyi Ferenc, Bezeredy István és Békássy Imre a felbujtó büntetését csak akkor tartotta lehetségesnek, ha határozottan megjelölte a bűncselekményt. Rohonczy Ignác Sopron megye követe a felbujtó büntetését javasolta akkor is, ha a bűncselekmény nem jutott kísérleti stádiumba. Ez ellen szólalt fel Kubinyi, valamint két alkalommal Szentkirályi. Pest megye követe kifejtette, hogy a sikertelen felbujtást nem szabad büntetni, „ha csak a kísérletre való kísérletet is büntetni nem akarjuk”. A 63. § a bünszervezetből kilépő büntetlenségét feljelentéshez kötötte eredetileg, erről a kérdésről alakult ki kisebb véleménykülönbség a kerületi ülésen.

Több probléma merült fel az elévülést és a kegyelmezést szabályozó VIII. fejezet vitája során.⁶⁶ Kubinyi nógrádi követ a gyilkosságnál az elévülés kizárását javasolta, mert ilyen esetben a kárpótlás kizárt. Máramaros követe, báró Sztojka Imre kijelentette: „az elévülést igazságtalannak látom”, mivel a meg nem torolt bűncselekmény nem enyészhet el. Kerületi ülés döntése alapján a király személye elleni bűncselekmények elévülési ideje egy év lett. A kegyelmezés körül kialakult vita politikai megfontolásokból eredt, a konzervatívok egyértelműen a korlátlanok tekintették az uralkodó kegyelmezési jogát, amint ez Zsedényi kerületi ülésen elhangzott beszédéből is kitűnik. A liberálisok viszont a kegyelmezés erőteljes korlátozása mellett foglaltak állást, például ide sorolható Szentkirályi és Bezeredy.

A különös rész tárgyalásánál néhány kivételtől eltekintve csak apróbb nézetkülönbségek adódtak, amelyek általában a jogi szaknyelv éretlenségével magyarázhatók. Ilyen kérdés volt a szándékos emberölés és a gyilkosság elhatárolása,⁶⁷ a feljelentés elmulasztójának és az orgazdának az elkülönítése.⁶⁸ Hasonló elhatárolási probléma jelentkezett a XXVII. fejezetben szabályozott rágalmazásnál és becsületsértésnél, valamint a XLVIII. fejezetben szereplő hivatalos személyekkel szemben elkövetett sértéseknél. Maga a javaslat is össze-mosta a két bűncselekményt, ugyanazt a tényállást egyszer rágalmazásnak (266. §), egyszer becsületsértésnek (271. §) nevezte. Bezeredy mindkét fejezet tárgyalásánál felhívta a követek és az elnök figyelmét a két bűncselekmény különbségeire: „Ismét azt állítom, hogy a rágalmat a becsületsértéssel nem kell összezavarni; rágalom esetében, az: mikor valamely elhatározott büntett vagy erkölcstelenség van méltatlanul reám fogva, az kell nekem, hogy a bírő ártatlannak mondjon, nem pedig visszavonás; de becsületsértő kifejezésekre nem mondhat a bírő ártatlannak.” A hivatalviselőkkel kapcsolatban: „Itt ismét bátor vagyok megkérni excellentiádat: méltóztassék a rágalmat megkülönböztetni a becsületsértéstől.”⁶⁹ A büntetési tételek aránytalansága merült fel a kútmérgezésnél (114. §), a lopás (395. §) és a gyújtogatás (387. §) összehasonlításánál. A „természet elleni közösködés” büntetését pedig kevesellték.⁷⁰

A párbaj nem megfelelő szabályozására hívta fel a figyelmet Lónyai Gábor és Békássy Imre.⁷¹ Az erőszakos közösködés sértettjének fizetendő díjról mind a kerületi ülésen, mind

⁶⁵ Kerületi ülésen a 43. napon 1843. augusztus 21-én, az alsótáblán szeptember 2-án a 36. ülésen került sor a megvitatására. Fayer 1900. 59–63., 184–200.

⁶⁶ A 43. kerületi ülésen 1843. augusztus 21-én, valamint a 36–37. alsótáblai ülésnapon szeptember 2–4-én szerepelt. Fayer 1900. 63–66., 201–236.

⁶⁷ Fayer 1900. 236–237.

⁶⁸ Fayer 1900. 303.

⁶⁹ Fayer 1900. 278., 349. Fayer László értékelése szerint a javaslat élesen elkülöníti a két tényállást. Fayer 1896/1. 184. Ezzel szemben a 271. § a 266. §-ra visszaautalva becsületsértést említ, holott a hivatkozott törvényhely a rágalmazás elkövetési magatartását írta körül.

⁷⁰ Fayer 1900. 67., 71., 259.

⁷¹ Fayer 1900. 238.

az alsótáblán szó esett.⁷² A 228. § vonatkozásában az elkövetői kör kibővítését javasolta Szentkirályi.⁷³

Hosszas politikai vita bontakozott ki az országos ülésen is a már korábban alaposan tárgyalta, felségsértésről szóló XLIII. fejezetről.⁷⁴

A törvény előtti egyenlőség elvének sérelmét jelentő szabályozási forma maradt a törvényjavaslatban, az emberölés eseteinél ugyanis különbséget tettek törvénytelen és törvényes gyermek között. A 110. § vitája során merült fel a kerületi ülésen, hogy a 131–133. §-okban az anya által elkövetett emberölésnél a „törvényes ágyból született gyermek” nagyobb büntetőjogi védelmet élvez.⁷⁵ Ennek a megoldásnak az oka kriminálpolitikai indítással lehetett, a leányanyákkal szembeni elítélő magatartás miatt privilegizált esetnek tekintették.

Az anyagi jogi javaslat vitájának végén Lónyai követutasítására hivatkozva felvetette a „szándékos ünneptörök” büntetését is.⁷⁶ A rendőrségi kihágások tárgyalása során az elnök javasolta a káromkodás büntetőjogi szankcionálását, a követek részletesen megvitatták a kérdést.⁷⁷ A káromkodást politikai hovatartozástól függetlenül a liberálisok (Wenckheim Béla, Szentkirályi) és az újkonzervatívok (Zsedényi) is nem büntetőjogi problémának fogták fel, Wenckheim egyenesen nevelési feladatnak nevezte megszüntetését. Szathmáry Antal, a kalocsai főképtalan követe a káromkodók ellen külön törvényt indítványozott, Kubinyi Ferenc a büntető törvénykönyvben történő szabályozást javasolta. Bács megye követe, Zákó István szerint először is meg kell határozni a káromkodás fogalmát. Ennek kapcsán kijelentette: „büntetőtörvénykönyv alá csak oly tény tartozik, mely szándékosan történik”. Ez a megnyilatkozás szöges ellentétben áll a javaslat már elfogadott részével, amely a 41. §-ban szabályozta a „vétkes vigyázatlanságot”, sőt Fayer szerint ennél a résznél a szerkesztők tankönyvi részletességgel határoztak meg fogalmakat.⁷⁸

A főrendi tábla nem az anyagi jogi javaslat vitájába bocsátkozott először, hanem az október 28-án tartott ötvennyolcadik ülés során többséget kapott sorrend alapján a börtönrendszerrel kezdték a büntetőjogi javaslatok tárgyalását.⁷⁹ Mivel ragaszkodtak büntetési rendszer börtönrendszerhez való igazításához, az anyagi jogi javaslat érdemi vitájára nem került sor.

A vitatémák áttekintéséből is kitűnik, hogy a követek csak a legkritikább esetben folytattak vitát szorosan vett dogmatikai kérdésekről. A hosszabban tárgyalta szakaszok nagyobb része kifejezetten politikai mögöttes tartalmat hordozott. Ezekben az esetekben a követek „pártállásuknak” megfelelően nyilatkoztak, ilyen a személyi hatály, a kegyelmezés, a felségsértés témaköre. A hozzászólások másik része inkább érzelmi tartalmúnak tekinthető törvényhelyekhez kapcsolható. A halálbüntetés kérdéséről az emberek többsége nem tudott és nem tud pusztán szigorúan vett tudományos szempontok alapján nyilatkozni, ennek a megnyilvánulását is megfigyelhetjük az országgyűlési vita során.

A vármegyékben felvetődő büntetőjogi problémák

Az 1790–91. évi országgyűlés által kiküldött bizottsághoz csak tizenegy vármegye küldte be javaslatait, amelyek kivétel nélkül a korábbi rendszer teljes visszaállítását, a *Jose-*

⁷² Fayer 1900. 68., 239.

⁷³ Fayer 1900. 69.

⁷⁴ Varga 1980a 84–87.; Fayer 1900. 304–324.

⁷⁵ Fayer 1900. 67.

⁷⁶ Fayer 1900. 381.

⁷⁷ Fayer 1900. 383–413.

⁷⁸ Fayer 1896/2. 21.; Fayer 1896/1. 162.

⁷⁹ Fayer 1900. 430–476.

phina által bevezetett haladó intézkedések eltörlését követelték.⁸⁰ A vármegyei „közönség” számára büntetőjogi kérdések először az *operátumok* vitáiban merültek fel 1830–1832-ben. Az elfogadott véleményekben „az emelkedett hangnemű elvi liberális megfogalmazások valóságos tárházát” találhatjuk, de a javaslatok néhány megyében már szerves egészet, rendszert alkotnak.⁸¹ A javaslatok megvitatása egyszerűen felrázta és véleményének kialakítására kényszerítette az országos ügyekbe korábban be nem avatkozó vármegyei nemességet.⁸² Mivel az 1829. évi büntetőjogi tervezet és a körülötte kialakult vita még feltáratlan,⁸³ csak néhány vármegye jellemző álláspontja emelhető ki. Ezt követően gyakorlatilag minden országgyűlési követutasításban felmerült a büntetőjogi kodifikáció igénye, az 1839–40. évi *diétára* több vármegye követi érkeztek törvény-előkészítő bizottság kiküldését indítványozó utasítással, például Zala megye követi.⁸⁴ Deák Ferenc és Hertelendy Károly 1840-ben készített követjelentése is részletesen kitért a büntetőjogi kodifikáció szükségességére.⁸⁵ Az 1840. évi rövid országgyűlés és az 1843–44. évi *diéta* közötti időszakban a megyegyűlések jelentették a frissen létrejött politikai sajtó mellett a reformkérdések megvitatásának terepét. Különböző indítványok jelentek meg a vármegyei közgyűléseken, előfordultak régebbi témák, de teljesen újak is, csakúgy, mint megyei hatáskörbe tartozó és országos szabályozást igénylő tárgyak. Vas megye körlevelében szereplő javaslatnak megfelelően a követutasításokat kidolgozó bizottságok többé-kevésbé folyamatosan működtek.⁸⁶ Ez a folyamatos munka lehetővé tette, hogy a későbbi követutasításokban megjelenő álláspontok lényegesen kidolgozottabbak legyenek.

A vármegyék nemessége, szemben Szalay László 1841-ben kifejtett véleményével,⁸⁷ nem érezte a büntetőjogi kodifikációt minden politikai érdek felett állónak. Borsod vármegye 1839-es követutasításában ez szerepel: „igen ohajtjuk [...] egy olly igen szükséges büntető törvény könyv készítésék, de egyéb iránt [...] jobbnak véljük, ha az alkalmak és idők környülményeik által javasolt tárgy ki szemelési úton [...] az Országnak köz boldogságát gyarapító, vagy sürgetős köz ohajtásain és szükségein nyomosan segítő tárgyakról alkotottak törvények.”⁸⁸ Erre rímel Szombathelyi Antal és Tomcsányi József békési követek nyomtatásban is megjelent összegző követjelentése 1844-ből. Kifejtették, hogy „talán nincs egy tárgy, mellynek szükségét a’ status céljainak a’ vagyon és személy biztosítékának elérhetése szempontjából inkább lehetne támogatni”, de a törvény hiánya nem olyan, amely egy „nemzetet egyéb haladásában és fejlődésében akadályozna”.⁸⁹ Ez így tulajdon-

⁸⁰ Hajdu 1966b 110., 115.

⁸¹ Gergely 39–40.

⁸² Molnár András: Deák Ferenc és a rendszeres munkálatokra tett zalai észrevételek. Századok, 129. 1995. 381–406. (a továbbiakban: Molnár) 381.; Horváth István: Politikai nézetek és viták a reformkori Nógrád megyében az 1830-as évek elején. In: Nógrád megyei múzeumok évkönyve. VI. Salgótarján, 1980. 5–30., 20.

⁸³ Kovács K. 213.; Balogh E. 1997. 481.

⁸⁴ Varga 1980a 4.; Degré Alajos: Zala megye reformkori követutasításai. Levéltári Közlemények, 44–45. 1974. 143–162., 157.

⁸⁵ Deák Ferenc–Hertelendy Károly: Követjelentés. In: Deák Ferenc beszédei I. 1829–1841. Összeújította: Kónyi Manó. Budapest, 1903. 488–553., (a továbbiakban: Deák–Hertelendy) 543–544.

⁸⁶ Varga János: Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843) I. In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 11. Kaposvár, 1980. 177–243., (a továbbiakban: Varga 1980c) 186., 192., 206.

⁸⁷ Szalay László: A’ büntető eljárásról, különös tekintettel az eskütszékekre. In: Publicistai dolgozatok I. Pest, 1847. 105–173., 107.

⁸⁸ Borsod vármegye képvisellete a reformországgyűléseken. Követutasítások és követi végjelentések. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek, 21. Közreadja: Seresné Szegőfi Anna. Miskolc, 1987. (a továbbiakban: Borsod) 160–161.

⁸⁹ Követ-jelentés az 1843–44-iki országgyűlésről Szombathelyi Antal, Tomcsányi József Békés vármegyei követektől. Pest, 1845. 42–43.

képpen azt jelenti, hogy a követek és ezen keresztül a vármegye nemessége fontosnak és szükségesnek tartotta a büntetőkódex megalkotását, de ennél sokkal égetőbb közjogi problémákat helyeztek előtérbe. Ez is bizonyítja azt az álláspontot, mely szerint a büntetőjog rendezésének gondolata tulajdonképpen a törvény előtti egyenlőség és a szabadságjogok biztosításának gondolatából nőtt ki Magyarországon. Nem magát a büntetőjogi törvényhozást tartották fontosnak, hanem az ország közjogi átalakítását, ennek egyik fontos, de nem nélkülözhetetlen elemének tekintették a büntetőjogi kodifikációt.

Borsod megye követi végjelentése 1840-ben tartalmazta azt az igényt, hogy elsősorban az eljárási kérdésekkel kellene foglalkozni, „s ekkor és csak ekkor! lehet azután a’ köz állománynak célirányosan és lelket nyugtatólag a’ vétkekről, és az ezeket sújtandó büntetésekről rendelkezni!”⁹⁰ Szalay ezzel szemben kitartóan hangoztatta még 1846-ban is, hogy az anyagi jog és a büntetőeljárás nem szabályozható külön.⁹¹ Deák 1847-ben a büntetés-végrehajtás körülményeitől függő kérdésnek tekintette a szankciórendszer, ezért szerinte „előbb kell hát megállapítani a börtönrendszert, mint a büntetést”.⁹²

Tolna vármegye 1832-ben a büntető törvénykezés egységesítésére javasolta, hogy a régebbi törvényeket és „törvényes szokásokat” rendszerezve foglalják össze és az új törvényekkel együtt képezzék a bírászkodás alapját.⁹³ Ebből egyértelműen kiderül, hogy ekkor még nem egy mindent átfogó kodifikációra gondoltak a tolnai nemesek, hanem csak egyfajta kiegészítő-rendszerező változtatásra.

Az 1832–36. évi országgyűlésen Zemplén megye követutasítása a büntető anyagi jog területén tartalmazta a törvény előtti egyenlőséget: parasztot és nemeset egyenlően fenyegetsen büntetéssel a törvény.⁹⁴ Tolna vármegye is a rendi különbségek megszüntetését szorgalmazta büntetőjogi szempontból: „egy mértékben illetvén mindenkit az emberiségnek és tulajdonnak jussai, és személybeli tekintet nélkül egyaránt lévén ezek a törvény által őrzendők; [...] a büntetésnél a törvény személyes válogatást amúgy sem esmérhet.”⁹⁵ Szatmár megye közgyűlése is elfogadta 1832-ben azt a követelményt, hogy a nemes és nemtelen helyzetét a büntetőjog területén közelíteni kell egymáshoz.⁹⁶ Ezekhez hasonlóan Temes, Baranya és Nógrád megye „közönsége” is a törvény előtti egyenlőség eszméjét támogatja az operátumok vitája során.⁹⁷

A büntető törvénykönyv személyi hatályának megyei elképzeléséről csak Tolna megyéből van információ, a későbbi 1843. évi javaslatához hasonlóan csak a tényleges katonai szolgálatban levőkre nem terjesztették volna ki.⁹⁸ A *nullum crimen sine lege* elvének megjelölését figyelhetjük meg Palóczy László és báró Vay Lajos borsodi követek 1840-ben kezelt végjelentésében: „nincs veszedelmesbb önkény, mint a’ mellyet a’ bírói hatalom azal gyakorol, hogy magának új törvényt alkot, – ’s azt ítélet által tetteleg is alkalmaztatván – büntetve sújt, – mielőtt tiltva figyelmeztetne.”⁹⁹ A jogügyi operátumra tett zalai észrevételekhez készített bevezetőjében Deák Ferenc a bűncselekménynek egyfajta fogalmát határozta meg: „minden véték sérelmet ejt a polgári társaság köz bátorságán, minden véték te-

⁹⁰ Borsod 207.

⁹¹ Szalay László: Büntető eljárás III. In: Publicistai dolgozatok II. Pest, 1847. 133–136., 133.

⁹² Deák Ferenc: Az 1847-diki országgyűlés elé terjesztett kir. előadásokról. In: Deák Ferenc beszédei II. 1842–1861. Összeállította: Kónyi Manó. Budapest, 1903. 169–175., 174.

⁹³ Csapó Mária: Tolna megye a reformkori politikai küzdelmekben. Értekezések a történeti tudományok köréből 111. Budapest, 1989. (a továbbiakban: Csapó) 41.

⁹⁴ Barta 1966. 167.

⁹⁵ Csapó 39–40.

⁹⁶ Barta 1959. 298.

⁹⁷ Barta István: Széchenyi és a magyar polgári reformmozgalom kibontakozása. Történelmi Szemle, 3. 1960. 224–240., (a továbbiakban: Barta 1960.) 235–236.

⁹⁸ Csapó 40.

⁹⁹ Borsod 191.

hát büntetést érdemel.” Később a halálbüntetés kapcsán kifejtette, hogy „minden vétek nagyságát a cselekvők gonoszsága, és a megszegett kötelességek szentsége határozza meg.”¹⁰⁰

Az eddigi adatokból úgy tűnik, hogy a vármegyei közgyűléseken és a követutasításokban is az anyagi jogon belül a büntetési rendszer volt a központi kérdés. Borsod vármegyében a büntetés célját nemcsak a megtorlásban látták, hanem az elítélt nevelésében is: „a’ fenyíték mellett – lehetőleg javítandó embert is látnak”.¹⁰¹ Tolna megyének az 1832–36. évi és az 1839–40. évi országgyűlésre készített követutasításában is – csakúgy, mint az 1840-es zalai követjelentésben¹⁰² – megfogalmazódik, hogy az elkövető megbüntetésének egyik célja a javítása.¹⁰³ Ezt az elvet az 1840-es évek első felében minden liberálisok által betervezett büntetőjogi reformot szorgalmazó javaslatban tetten lehet érni, az ellenérv mindig az elrettentés hatásszerűségére történő hivatkozás volt.¹⁰⁴

A rendi büntetőjogi szankciórendszer átalakításának két alapvető pontja a halálbüntetés és a testi büntetések visszaszorítása, megszüntetése. A vármegyei nemesség legtöbb reformterve a büntetési rendszeren belül a testi és megszégyenítő büntetéseket érintette. Kilencc megyében javasolták, hogy a végrehajtásról zárják ki a közönséget, de csak Nyitra, Bereg, és Ung hajtotta ezt végre 1844-ig, a többiben a régi gyakorlat mellett maradtak. Nem mindenhol sikerült elérni, hogy a végrehajtási eszközök (bitófa, deres, kaloda) legalább használaton kívül nyilvános helyen ne borzolják a kedélyeket. Néhány vármegyében csak a közhatalom nem nemes gyakorlóit vonták ki a becstelenítő büntetések alól, a legtöbb helyen csak ajánlásokat fogalmaztak meg a bírácoknak, hogy ritkábban alkalmazzák ezt a büntetési nemet. Megszüntetését több megyében *diétai* hatáskörbe tartozónak vélték, így a kodifikációtól várták, ahol viszont a nyilvános végrehajtást eltörölték, a Helytartótanács nem semmisítette meg a határozatot.¹⁰⁵ A botozás kapcsán elfoglalt álláspontok a követutasításokban közel azonosak: Szatmár¹⁰⁶ és Tolna¹⁰⁷ egyértelműen a megszüntetés mellett állt ki az 1830-as évek elején. Zemplén az *operátumok* vitájában szintén az eltörlést javasolta,¹⁰⁸ majd egy 1833-ban megváltoztatott követutasítás alapján a követek az úriszéki törvényben a mulasztást elkövető jobbágyokkal szemben „mérsékelt testi büntetést” kívántak meghatározni.¹⁰⁹

Az eddigi kutatások alapján úgy tűnik, hogy a követutasításokon kívül a vármegyei közgyűléseken nem érintették a legsúlyosabb büntetési nemet. A követutasítások alapján viszont a testi büntetésekkel szemben a halálbüntetés kérdése jobban megosztotta a közvéleményt és a politizáló nemességet. Zala megye Deák Ferenc javaslatai alapján a fenntartásának szükségességét hangsúlyozta 1832-ben,¹¹⁰ Zemplén az eltörlését foglalta bele követutasításába.¹¹¹ Tolna megye közgyűlésének álláspontja a mindenkorai politikai erőviszonyok hatását mutatja. Az 1832–36. évi országgyűlésen a megye követei a halálbüntetés

¹⁰⁰ Molnár 396–397.

¹⁰¹ Borsod 207.

¹⁰² Deák – Hertelendy 543–544.

¹⁰³ Csapó 40., 105.

¹⁰⁴ Varga 1980c 229.

¹⁰⁵ Varga 1980c 229–231. Ennek az is oka, hogy a zárt végrehajtást már a harmincas években több helyen bevezették. Kabódi Csaba-Mezey Barna: A büntető rendszer alapfogalmai. Budapest, 1997. 78.

¹⁰⁶ Barta 1959. 298.

¹⁰⁷ Csapó 40.

¹⁰⁸ Barta 1966. 167.

¹⁰⁹ Erdmann Gyula: Zemplén vármegye reformellenzéke 1830–1836. Miskolc, 1989. (a továbbiakban: Erdmann) 71.

¹¹⁰ Molnár 397.

¹¹¹ Barta 1966. 167.

megszüntetését csak egy távoli időpontban látták megvalósíthatónak,¹¹² az 1843-as javaslat vitájában kiiktatását kérték,¹¹³ majd az adminisztrátori rendszer hatékony működésének eredményeképpen a büntetési rendszerbe történő beillesztését támogatták.¹¹⁴

A büntetőjogi jogkövetkezmények ilyen mérvű átalakítása a szabadságvesztés körülményeinek meghatározását is maga után vonta. Az éltéltek munkára fogását Szatmár vármegyében Kölcsey és a közgyűlés ugyanúgy támogatta,¹¹⁵ mint Tolnában a rendek.¹¹⁶ A börtönbüntetés speciális minimumának és maximumának meghatározását javasolták a haladást támogató szatmáriak 1832-ben a bírói önkény megakadályozása céljából.¹¹⁷ Ezzel szemben konzervatív javaslat 1847-ben Tolna megye kívánsága, a büntetési tételek alsó határának a szabályozása.¹¹⁸ A büntetéskiszabási szempontok figyelembevételét Deák rendkívül fontosnak tartotta: „minden vétkesnek megítélésében méltó figyelmet kíván annak sorsa, nevelése s élete folyása”.¹¹⁹

A Szatmár vármegye észrevételeit készítő Kölcsey Ferenc a korabeli gyakorlattól eltérően a részegséget nem enyhítő, hanem súlyosító körülmények közé sorolta be.¹²⁰ A *regnicolaris deputatiók* által készített javaslatok megyei megvitatása általában nem került szélesebb nyilvánosság elé, mert a tervezet országgyűlési tárgyalása elmaradt. Nógrád vármegye terjedelmes reformokat szorgalmazó véleménye viszont nyomtatásban is megjelent, így a formálódó közvéleményre is jelentős hatást gyakorolhatott.¹²¹ A büntetőjogi kodifikációba igen aktívan bekapcsolódó vármegyékkel ellentétben a Jászkun Kerület és a Hajdúkerület minden polgári reformmal szemben, így ebben a kérdésben is igen közönyösen viselkedett.¹²²

A nyilvánosság modern fórumain lezajlott büntetőjogi viták

A modern közvélemény szerves részét képező egyesületek tevékenysége büntetőjog-történeti szempontból nem értékelhető, mivel jellegüknél fogva nem rendelkezünk kellő mennyiségű információval róluk. A kaszinók szerepe emelhető csak ki, ahol az 1827-ben kiküldött bizottságok munkájáról a tagság folyamatosan értesülhetett, ahogy erről a titkosrendőri jelentések beszámoltak.¹²³

A büntetőjogi reform kérdése nagyobb nyilvánosságot kapva először Széchenyi István *Stadium* című művében jelent meg 1833-ban egy külön fejezetben határozottan követelte a büntetőjogi kodifikációt.¹²⁴ Ez a program azonban inkább alkotmányjogi, politikai indíttású volt, mintsem szakjogi. Büntetőjogi anyagi jogi kérdések csak a büntetési rendszer és a törvény előtti egyenlőség kapcsán vetődtek fel benne, a speciális perjogi javaslatok is hiá-

¹¹² Csapó 40.

¹¹³ Fayer 1900. XVI. Bezerédy István az „átmeneti intézkedést lehetőnek nem tartja. Itt egyszerre kell megtörténni a döntő lépésnek.”

¹¹⁴ Csapó 179.

¹¹⁵ Barta 1959. 298–299.

¹¹⁶ Csapó 40., 179.

¹¹⁷ Barta 1959. 299.

¹¹⁸ Csapó 179.

¹¹⁹ Molnár 396.

¹²⁰ Barta 1959. 298.

¹²¹ Barta 1960. 137.

¹²² Bagi Gábor: A Jászkun Kerület és a reformországgyűlések. Szolnok, 1991. 196.

¹²³ Barta 1960. 230.

¹²⁴ A Stadium ilyen jellegű elemzéséről bővebben Sarlós Márton: Széchenyi és a feudális jogrend átalakulása. Budapest, 1960. (a továbbiakban: Sarlós) 1–25.

nyoztak belőle.¹²⁵ Valójában ezek a gondolatok már korábban más szerzőknél megjelentek, de csak itt illeszkedtek be egy programba.¹²⁶ Egy évtizeddel később azonban már Széchenyi álláspontja nem tartozott a legkorszerűbbek közé, hiszen a halálbüntetést és korlátozottan a testi büntetést is fenntartandónak ítélte.¹²⁷ Az 1843. évi javaslatok tárgyalása során is csak egyszer jelent meg a főrendi táblán, és akkor is a botbüntetés mellett szólt fel.¹²⁸ A statáriumot is szükségesnek tartotta a bűncselekmények megelőzésében,¹²⁹ így a külvilág számára teljesen azt a benyomást keltette, hogy az általa kezdeményezett reformokat megtagadta, bár inkább csak túl gyorsnak látta az átalakulást.¹³⁰

Liberális és konzervatív politikusok Nyugat-Európában tettek utazásokat, amelynek alapján feldolgozták a polgári államokban működő törvényhozási, ítélkezési és büntetőügyi rendszereket. Kezdetben útleírásokban, később önálló művekben osztották meg ezeket a tapasztalataikat a közvéleménnyel, mint Bölöni Farkas Sándor és Szemere Bertalan. Kialakult egy igen gazdag magyar büntetőügyi irodalom, gyakorló jogászok is nagy érdeklődéssel fordultak jogelméleti kérdések felé, sokszínű könyv és folyóirat irodalom keletkezett, amely gyakran foglalkozott a büntetőjogi reformokkal.¹³¹ A büntetőjogi kodifikáció szellemi előkészítése, a modern elvek megismertetése a formálódó politikai sajtóban és a szakirodalomban egyaránt folyt.¹³² Sokan nyilatkoztak erről a közvéleményt is élesen érintő problémáról, de elsősorban a büntetési rendszer foglalkoztatta az 1830–40-es években formálódó büntetőjogi irodalmat.¹³³

A büntetőjogi szakirodalom

Magyarországon, a nyugat-európai államoktól eltérően, a 18. század második felében nem születtek büntetőjogi kézikönyvek, tankönyvek.¹³⁴ Bodó Mátyás 1751-ben megjelent munkáját csak 1817-ben követte újabb Szlemenics Pál tollából. A hiánypótló tankönyv még két kiadást ért meg latinul (1827, 1833), majd 1836-ban magyar fordításban is napvilágot látott. Szellemében nem hozott újat, az általánosan elfogadott elveknek megfelelően határozta meg a büntetés célját, majd a törvénytárban szereplő büntetőjogi rendelkezéseket ismertette, az egyes bűncselekményeknél a gyakorlati szempontból lényeges elemeket tárgyalta bővebben.¹³⁵ Az első valóban tudományos igénnyel készült büntetőjogi kézikönyv Vuchetich Mátyás *Institutiones juris criminalis Hungariae* című műve 1819-ből.¹³⁶ Vuchetich az első magyar büntetőjogász, aki az új európai eszmék iránt nyitott volt, nemcsak a hazai jogot dolgozta fel, hanem a büntetőjog elméletével is foglalkozott. A jogössze-

¹²⁵ Balogh Jenő: A „Stadium” és Széchenyi büntető perjogi javaslatai. In: Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik évfordulójának ünnepére. Budapest, 1933. 73–83., 75., 81–82.; Finkey 1942. 4.

¹²⁶ Mályusz Elemér: A reformkor nemzedéke. Századok, 57. 1923. 17–75., 38.

¹²⁷ Fayer 1896/1. 13., 72.

¹²⁸ Sarlós 113.

¹²⁹ Széchenyi István: A’ Kelet Népe. Pest, 1841. 201–202.

¹³⁰ Fayer 1896/1. 73.; Sándorfy Kamill: Törvényalkotásunk hősora (1825–1848). Budapest, 1935. 129.; Sarlós 114.

¹³¹ Horváth 1991. 139–140. Az útleírások elemzésére: Fenyő István: A polgárosodás eszmevilága útirajzainkban 1848 előtt. ItK 68. 1964. 603–613. A büntetőügyi elemzése: Mezey 1986. 67–70.

¹³² Györgyi 17.

¹³³ Horváth Tibor: A büntetési elméletek és fejlődésük vázlata. Budapest, 1981. (a továbbiakban: Horváth 1981.) 178–179.

¹³⁴ Pauler 138.; Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1909. (a továbbiakban: Finkey 1909.) 86.

¹³⁵ Pauler 137–139.; Király 6.

¹³⁶ Finkey 1909. 86.; Mezey Barna: A büntetőjogi intézmények története a polgári átalakulásig. In: Magyar jogtörténet. Szerkesztette: Mezey Barna. Budapest, 1996. 217–254., 229.

hasonlító módszer alkalmazása mellett külföldi szaktekintélyek munkáira is hivatkozott.¹³⁷ A büntetőjogi szakirodalom első magyar nyelvű tanulmányát Havas József tette közzé 1831-ben a Tudományos Gyűjteményben.¹³⁸ A tanulmány a magyar jogi szaknyelv ki-művelését is célul tűzte.¹³⁹

Pauler Tivadar szerint a büntetőjogi szakirodalom minőségi és mennyiségi változásának az 1830-as évek végén két oka volt. Egyrészt az Akadémia szankciótani pályázata, másrészt „a büntető törvénykönyvnek már harmadízben megkísérlett kidolgozása a jogászoknak figyelmét a jogtudománynak hosszabb ideig elhanyagolt e részére irányozta.”¹⁴⁰ Ezt a nézetet Finkey is elfogadta,¹⁴¹ Angyal Pál is a magyar büntetőjogi irodalom virágzásának tekintette ezt az időszakot, csakúgy, mint Horváth Tibor.¹⁴² A korszak büntetőjogi szakmunkáit a szerzők általában ún. rendszeres munkákra és monográfiákra bontják. Az előbbi csoportot a teljes anyagi jogot magában foglaló kézikönyvek alkotják, a másikba tartozó művek egy-egy részkérdést tárgyaltak, például a büntetésekét.¹⁴³ Sajnálatos módon a 19. század első fele büntetőjogi szakirodalmának teljes körű feldolgozása még várat magára. Az anyagi büntetőjogot tárgyaló munkák ismertetése során elsőként a teljes jogterületet lefedő, majd a részproblémákkal foglalkozó tanulmányok következnek.

A büntetőjogi szakirodalom reformkori helyzetét vizsgálva nem hagyhatók figyelmen kívül a tudományos közlemények megjelenetésére szakosodott lapok sem. A tudományos sajtót Magyarországon először az 1817–1841 között havi rendszerességgel megjelent *Tudományos Gyűjtemény* képviselte.¹⁴⁴ Az Akadémia megalakulásáig a magyar tudományos közélet szervezője, a tanulmányok megjelenetésének és vitájának a fóruma volt. A szaknyelv kialakítása mellett a tudományos értekezés formai és tartalmi meghatározását is itt érhetjük tetten. Enciklopédikus jellege a harmincas évektől meginduló tudományági folyóiratokig megmaradt.¹⁴⁵ Szépirodalmat nem közöltek a három szerkezeti részből (Értekezések, Könyvvizsgálások, Tudománybéli jelentések) álló lapban, amelynek közleményei gyakorlatilag a polgárosodás eszméit tükrözték.¹⁴⁶ A szakmai közvélemény számára elsősorban irodalmi, történelmi és nyelvészeti folyóiratként ismert, tartalmának jelentős része azonban természettudományi, mezőgazdasági és műszaki volt.¹⁴⁷ A jogtudományi cikkek feldolgozása viszont a mai napig nem történt meg, ezért az anyagi büntetőjog szaklapokban

¹³⁷ Bellér 39.; Király 6–7.

¹³⁸ Bellér 42. Havas József (1796–1878) jogi doktor, királyi udvari tanácsos, egyetemi tanár. A pesti egyetemen 1824–27 között előadott, majd Pest város főbírája, országgyűlési követe. Ezt követően „helytartósági tanácsos és a tanulmányi osztály főnöke” volt. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Budapest, 1891–1914. (a továbbiakban: Szinnyei) IV. 532–534. Azonos a Pesti Hírlap első cenzorával, Havas József jogással. Megbíráltak és bírálók: a cenzúrahivatal aktáiból 1780–1867. Vál. ford. és sajtó alá rend.: Mályuszné Császár Edit. Budapest, 1985. (a továbbiakban: Megbíráltak) 205. 2. j.

¹³⁹ Havas József: Gondolatok a' Büntörvény' okfejről (principiúmról), és annak gyakorlási hasznáról. Tudományos Gyűjtemény, 15. 1831. 2. szám. 3–24., (a továbbiakban: Havas) 5. (a Tudományos Gyűjtemény a továbbiakban: TGy)

¹⁴⁰ Pauler 236.

¹⁴¹ Finkey 1909. 86.

¹⁴² Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1909. 35.; Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve I. Budapest, 1920. (a továbbiakban: Angyal) 32.; Horváth 1978. 278.

¹⁴³ Szlemenics 15–16.; Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. Pest, 1869. 31–33.; Finkey 1909. 86–87.; Angyal 32–34.

¹⁴⁴ Fenyő 1979a 281., 323.

¹⁴⁵ Batári Gyula: A tudományos szaksajtó kialakulása Magyarországon (1721–1867). Budapest, 1994. (a továbbiakban: Batári) 34., 50.

¹⁴⁶ Fenyő 1979a 283., 299.

¹⁴⁷ Batári 32.

való megjelenésének bemutatása a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent közlemények ismertetésén keresztül történik.

A *Tudományos Gyűjtemény*ben tizenegy közlemény jelent meg, amely a büntető anyagi joghoz kapcsolódik. Műfaját tekintve két hirdetés, három recenzió és hat önálló tanulmány különíthető el, de a megkülönböztetést nehezíti, hogy az ismertetést gyakran használták fel a szerzők saját álláspontjuk kifejtésére.¹⁴⁸ A tanulmányok egy része is hosszabb gondolatsorokat emelt át külföldi szerzők műveiből. Érdekes módon a hirdetések kivételével az anyagi büntetőjoggal foglalkozó cikkek „két hullámban” láttak napvilágot. Az első csomópont az 1830-as évek eleje, amikor az *operátumok* vitája zajlott a vármegyékben, és előtérbe került a kodifikáció. A második sűrűsödési pont 1840–1841, az 1843. évi javaslatok kidolgozását megelőző időszak. Ez azt mutatja, hogy a rendszeres büntető törvénykönyv létrehozásának a lehetősége a tudományos irodalomban fellendülést hozott. A kodifikációs munkálat tényleges megkezdésével viszont eltűntek a büntetőjoggal foglalkozó tanulmányok. Ez a meglepő jelenség azzal magyarázható, hogy egy 1841 őszi központi rendelkezés alapján a nádori hivatalos közszététel előtt a sajtó nem tudósíthatott a büntetőjogi választmány vitáiról. A cenzorokat a következő év nyarán, amikor a munka a legélénkebben folyt, kifejezetten utasította báró Mednyánszky Alajos, hogy minél szigorúbban járjanak el minden liberális hangvételű országgyűlési tárgyat érintő cikkel szemben.¹⁴⁹ Ezzel gyakorlatilag lehetetlenné tették modern büntetőjogi eszméket hordozó szakcikkek megjelentetését. Ez a környezet inkább a nagyobb témát átfogó könyveknek kedvezett.

A *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent büntetőjogi cikkek közül téma szerint három nagyobb csoport különböztethető meg, egy cikk általában a kodifikációra hívta fel a figyelmet, az általános részen belül egy bűncselekmény-fogalommal, hat pedig szankciótanulmány foglalkozott, különös részi kérdést egy értekezés dolgozott fel. A büntetési rendszerrel foglalkozók között csak 1840-es évek elején keletkezettek fordultak elő.

Horvát István 1833-ban Mittermaier „föltejes” büntetőeljárású kézikönyvének rövid ismertetését használta fel arra, hogy a „fenyítő törvények” modernizálásának európai jelenségét pár szóval jellemezze, és a hazai törvényhozóknak a figyelmébe ajánlja.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Hirdetés a Magyar törvénykezési szótárról: TGy, 21. 1837. 1. szám. 121–123.; 21. 1837. 11. szám. 126–127. Recenzió: Schedel Ferenc (Toldy Ferenc): Magazin für die philosophische, medicinische gerichtliche Seelenkunde Hrsg. Dr. J. B. Friedrich ... Erstes Heft, 150. lap. 223 lap. Würzburg, 1829. 8. R. TGy, 14. 1830. 2. szám. (a továbbiakban: Schedel) 102–109.; Horvát István: Das deutsche Strafverfahren in der Fortbildung durch Gerichtsgebrauch und Partikulargesetzbücher und in genauer Vergleichung mit dem englischen und französischen Strafprozesse von Dr. E. J. A. Mittermaier ... 2. kiad. Heidelberg, 1832., 1833. 8 v 0. I. köt. VIII, 440 és II. köt. IV, 482 p. TGy, 17. 1833. 3. szám. (a továbbiakban: Horvát) 117–119. ; Z.: Vélemény a' büntetés-mód javítása iránt, írta Balla Károly ... Pesten, 1841. Trattner-Károly betűivel ... TGy, 25. 1841. 4. szám. 110–123. A szerzőt nem sikerült beazonosítani. (a továbbiakban: Z.) Az önálló tanulmányok közé tartoznak Havas cikke mellett: M-y-A. (Mindszenty Antal): A' Marokkoi Császárság, és az afrikai Algier, Tunis, Tripolis, és Barca státusok le írása. TGy, 14. 1830. 11. szám. 3–91. A szerző (1786–1859 körül) ügyvéd, Komárom megye táblabírája, cikkei a 30-as években jelentek meg. Szinyei VIII. 1435. (a továbbiakban: Mindszenty); Dankó János: Fogházi dolgozó intézet, Aradvármegyében. TGy, 15. 1831. 3. szám. 45–57. A szerzőt nem sikerült beazonosítani. (a továbbiakban: Dankó); Boehm Károly: A' gyermekölésről orvostörvényi tekintetből. TGy, 17. 1833. 4. szám. 57–84. A szerző (1778–1844) orvos, 1817–1841. az egyetem rendes tanára volt, „állami orvostant” adott elő. Beköszöntő beszédét, amelyet magyarul mondott el, ebben a formában közölte. Szinyei I. 1300.; Magyar életrajzi lexikon I. 258. (a továbbiakban: Boehm); V.: A' büntetések erkölcsi hasznairól. TGy, 24. 1840. 11. szám. 67–73. A szerzőt nem sikerült beazonosítani. (a továbbiakban: V.); – Vázolatok a' büntető jog köréből. TGy, 25. 1841. 10. szám. 93–109. A szerzőt nem sikerült beazonosítani. (a továbbiakban: Vázolatok)

¹⁴⁹ Varga 1980b 732.

¹⁵⁰ Horvát 118–119.

Általános részi kérdések tárgyalói között található Havas József, aki az első magyar nyelvű büntetőjogi értekezést közzétette. Havas a bűncselekményt ilyen módon definiálta: „Minden azon szabad 's külső cselekedetek, mellyek tetemesen közveszedelmesek, bűnök – (következőleg tiltandók, és az elkövetés' esetére megbüntetendők).”¹⁵¹ Ezzel a fogalommal próbálta meg áthidalni a törvénykönyv hiányát, de magát a meghatározást nem bontotta ki, hanem a törvényhozók, bűnvizsgálók és a bírák büntetőjog-elméletben való jártaságát hangsúlyozta.¹⁵²

A hat büntetéstanai cikk közül a M-y-A. szignó alatt megjelent nem büntetőjogi szakkérdésekkel foglalkozott, hanem az Észak-Afrikában található mohamedán államokról nyújtott útleírást. Mindszenty Antal ezen belül mint Algéria jellemzőjét a büntetési rendszert, pontosabban a kivégzési módokat is ismertette.¹⁵³ A V. rövidítésű szerző a büntetésnek mint filozófiai kérdésnek a vizsgálatát végezte el, de közben a generális prevenció alapelvét is leírta. Szerinte az egyes ember által elszenvedett szankció „arra is szolgál, hogy másokat a' törvény áthágásától visszatartoztasson”.¹⁵⁴

Dankó János elsősorban a büntetés-végrehajtás körébe tartozó tanulmányt írt, de szorosan kapcsolódott a büntetési rendszerhez is. Az Arad vármegyében felállított dologház működését mutatta be részletesen az épületek leírásától a felhasznált eszközökön át egészen a belső szabályok ismertetéséig. Más törvényhatóságok számára is problémát jelentett a szabadságvesztés-büntetés terjedésével párhuzamosan az, hogy az elítéltek a tömlöcökben haszontalanul töltötték az idejüket, így a büntetés nem érte el a célját. A „fogházi dolgozó intézet” ennek a bűnmegelőzési szempontból is jelentős kérdésnek az egyik megoldási módja volt.¹⁵⁵

Schedel Ferenc (Toldy Ferenc) egy ismertetés során a büntetési rendszer és a büntetés-végrehajtás gyökeres átalakítására hívta fel a figyelmet. „A törvényhozó test' minden tagjait 's minden bírákat figyelmeztetjük hamburgi Prof. Grohmann' értekezésére a' halálos büntetés céliránytalanságáról.” Részletesen tárgyalta a halálbüntetés gyakori alkalmazásának negatív hatásait, az általános fásultságot és a visszatartó erő hiányát. A szerző leírta azt a jelenséget, hogy az ok nélküli kemény büntetés esetleg súlyosabb bűncselekmény elkövetésére ösztönöz, példaként a gyermekölést hozta fel. A halálbüntetés elrettentő hatása sehol nem mutatható ki, sőt Grohmann szerint az eltörlés után csökkentek a korábban ilyen büntetéssel fenyegetett bűncselekmények. Schedel egyértelműen támogatta a halálbüntetés visszaszorítását, a szabadságvesztésre ítélteknek pedig munkát javasolt: „Dolgozóházakat a' bűnösök számára, hazámfijai! az emberiség kívánja ezt töletek.”¹⁵⁶

Balla Károly szankciótani könyvének ismertetésénél a Z. szignójú szerző a halálbüntetéssel foglalkozó részt emelte ki és mutatta be részletesen, mivel „látni való, mikép a' halálos büntetések feletti vitatkozás, a' legfontosabb kérdések közé tartozik.” Franciaország helyzetéből kiindulva még nem látta megfelelőnek a magyar viszonyokat az eltörlésére.¹⁵⁷

¹⁵¹ Havas 10.

¹⁵² Bellér 41–42.

¹⁵³ Mindszenty 61–63.

¹⁵⁴ V. 67.

¹⁵⁵ Dankó 45–57.

¹⁵⁶ Schedel 107–109.; Fenyő István: A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon. H. n., é. n. (1997) (a továbbiakban: Fenyő 1997.) 113. A hivatkozott szerző J. Christian August Grohmann (1776–1847), a hamburgi „akademische Gymnasium” filozófia professzora, aki 1827-től büntetőjoggal és a halálbüntetés eltörlésével is foglalkozott. Allgemeine Deutsche Biographie. Neunter Band. Leipzig, 1879. 709–711. Grohmann halálbüntetés elleni értekezését 1832-ben Csatskó Imre fordította magyarra és látta el rövid értékeléssel. Pauler 234.

¹⁵⁷ Z. 112., 123. Balla Károly (1793–1873) Pest megyei kapitány 1846-ig, 1839-től az Akadémia levelező tagja. Szinnyi I. 427–428.

Ugyancsak 1841-ben jelent meg a *Tudományos Gyűjtemény*ben egy ismeretlen szerző műve, amely behatóan elemezte a büntetőjogi szankciók témakörét. Először a büntetés fogalmát határozta meg úgy, hogy a jog védelmének az eszköze, „jogsértő tettek jogszerű visszaszorítása”, majd a büntetési célokat vette sorra. Három ilyen kategóriát különböztetett meg: „fő és közvetett vég[cél] a’ jogörzés”, „első és közvetlen [cél a] tettessel a’ tett súlyának érzetése”, a „közép irány pedig mind a’ jogduló javításában mind példányzásban állhat”. Benthamnek a büntetőjogi jogkövetkezménnyel szemben felállított tizenegy kritériumának az ismertetése után az angol jogtudós által figyelembe vett jogszerűség és célszerűség mellé az „emberiség eszméjét” is bevonta. Így az egyes „büntetések nemeiben keresendő sark elvekül „e’ hármat jog- cél- és szelidszerűség” elvét határozta meg. A halálbüntetés körüli vitában három tábort különített el, a támogatókat, a két csoportot alkotó ellenzőket és azokat, akik „a’ halálbüntetéseknek föltételes helyességet engednek, ’s e’kép kellett eltöröltetését viszonyokhoz kötik”. A szerző ez utóbbi véleményt képviselte, és a három szempont alapján tárgyalta. A nevelést tekintette a bűn megelőzés legfontosabb elemének, majd a testi büntetések elemzésére tért rá, amely során megállapította, hogy „a’ testi büntetések helyes- és jogszerűségét alig lehet védeni”.¹⁵⁸

Az egyetlen különös részi tanulmány a magzatelhajtást és a gyermekölést tárgyalta. Boehm Károly szerint ezek „legundokabb vétkeknek egyikük [...] mert azt úgy kell tekinteni, mintegy álnok és titkos gyilkosságot, melly olly személyen követtetik, a’ melly olly szánakodásra méltó állapotban vagyon, hogy az őt fenyegető veszélyt nem is gyaníthatja, annál kevesebbé előzheti meg, legkevesebbé pedig az ellen magát védelmezheti”. Alaposan körüljárta a gyermekölések kiváltó okait és ajánlásokat tett a megelőzésére. A magzatelhajtás tényállásának szabályozását követte végig a Bibliától az Egyesült Államok törvényhozásáig, de Ausztriát, Magyarországot és a közeli német államokat nem vette sorra, mondván „ezek minden a’ tudományokban járatos férfiju előtt esmértenek”. A magzati élet védelménél abból indult ki, hogy a magzatot fogantatástól élőnek kell tekinteni. A szerző igazságügyi orvos szakértői útmutatást adott tulajdonképpen, elhatárolta a magzatelhajtást a magzatöléstől és a megszületett gyermek megölésétől. Huszonhat pontban foglalta össze az ezekkel a bűncselekményekkel kapcsolatos tapasztalatokat és a bizonyítás lehetőségeit.¹⁵⁹

A Magyar Tudós Társaság rögtön a megalakulása után elhatározta saját folyóirat indítását, amit 1833 novemberében el is fogadtak, de 1844 után már nem jelent meg több kötete.¹⁶⁰ Büntetőjogi kérdések is helyet kaptak a *Tudománytár*ban már a harmincas években, Toldy Ferencen kívül Tarczy Lajos és Kovách László foglalkozott szankció-tani problémákkal.¹⁶¹

A későbbi centralisták által 1837-ben alapított, de csak három füzetet megért *Themis* az első kifejezetten jogtudományi lap. Az angol csődjogról, váltójogról és az esküdszékekről jelentek meg közlemények, anyagi büntetőjoggal csak érintőlegesen foglalkoztak a szerzők. Eötvös Józsefnek itt látott napvilágot a szabadságvesztésről egy, a börtönügyi szakiroda-

¹⁵⁸ Vázolatok 93., 96–99., 101., 104–107., 109.

¹⁵⁹ Boehm 63., 65–72., 74–76., 78–84.

¹⁶⁰ Fenyő István: Akadémiánk első folyóirata, a *Tudománytár*. In: A magyar sajtó története I. 1705–1848. Szerkesztette: Kókay György. Budapest, 1979. 465–489., (a továbbiakban: Fenyő 1979b) 465, 488.

¹⁶¹ Fenyő 1979b 467–468., 475., 480.; Fenyő 1997. 113–114. Tarczy Lajos (1807–1881) református főiskolai tanár, az Akadémia rendes tagja volt. Az „Elmélkedés a polgári büntetésekről” című tanulmánya 1837-ben jelent meg. Szinyei XIII. 1302–1305. Kovách László (1816–1894) ügyvéd Debrecenben, 1840-ben közölte „A müncheni fenytő dologház” címet viselő cikkét. Szinyei VI. 1321–1325.

lomban alapvető, tanulmánya.¹⁶² A „doktrinerek” második nagy tudományos lapalapítási kísérlete a tíz hónapot megért, folyóiratnak indult, de tanulmánykötetté vált *Budapesti Szemle* volt. Nagy terjedelmű, igényes tanulmányok jelentek meg benne, amelyek közül Szalay László és Lukács Móric értekezései a büntetőjogi szakirodalom jelentős művei közé tartoznak.¹⁶³

A reformkori szakmai közvéleményre jelentős hatást kifejtő általános munka szerzője Szalay László, aki a kodifikáció elméleti és büntetőjogi alapkérdéseinek kimunkálásával szerzett hírnevet.¹⁶⁴ A *Budapesti Szemle* első két számában 1840-ben *Codificatio* címmel jelent meg tanulmánya. Teljesen új, modern szellemű tervezet elkészítését javasolta,¹⁶⁵ a külön anyagi jogi, eljárási és büntetőjogi kódexben való szabályozást tartotta kívánatosnak.¹⁶⁶ A *Codificatio* az anyagi jogi kérdéseken belül nem foglalkozott az egyes bűncselekményekkel, csak általános részi problémákat vetett fel. Az 1829. évi tervezet által elfogadott *trichotom* rendszert elvetette, szerinte a bűncselekmény súlyát a büntetés nagysága mutatja. Ellenezte, hogy az előző tervezetben szereplő bűncselekmény-fogalom kerüljön be a kódexbe, mert az nem törvénybe való, hanem kommentárba. Felhívta a figyelmet az általános rész pontos fogalmazásának fontosságára.¹⁶⁷ Szalay minden részletben eltért az 1829. évi javaslatától, az országos választmány csak egyetlen ponton haladta meg az iránymutatását, azzal, hogy eltörölte a speciális minimumokat.¹⁶⁸ Nem utasította el eleve a halálbüntetést, csak a magyar javaslat rendszerétől tartotta idegennek: „készséggel megismerjük a’ társaság jogát a’ büntetés alkalmazására”.¹⁶⁹ Szerkesztői munkássága alatt a *Pesti Hírlap* nem foglalt állást egyértelműen a halálbüntetés eltörlése mellett, szemben a korábban Kossuth vezetése alatt működő lappal.¹⁷⁰

Szokolay István 1848-ban megjelent három részre tagolódk tankönyvének első két része foglalkozott az anyagi joggal, külön általános részi kérdésekkel és tényállásokkal. A kodifikáció során felvetődött eszméket is beépítette munkájába.¹⁷¹ Gyakorlatilag a forradalomig más a teljes anyagi büntetőjogot átfogó munka nem született, csak kisebb problémákat tettek vizsgálat tárgyává.

Szemere Bertalan 1839-ben fejtette ki nézeteit a halálbüntetésről, több éves kutatómunka után írta meg művét az Akadémia pályázatára, amelyre tizenkét pályamunka érkezett. Szalay László, Stettner György és Szlemenics Pál Szemere dolgozatát tartotta a legjobbnak, 1841-ben meg is jelent Budán.¹⁷² Tanulmányában Szemere természetjogi alapon vizsgálta a büntetések problémakörét.¹⁷³ Olyan büntetési elmélet megalkotása volt a célja, amely a büntetés alapját, célját, általános fogalmát és a büntetési rendszert is magá-

¹⁶² Fenyő István: A centralisták folyóirata, a *Budapesti Szemle* (1840–1841). In: A magyar sajtó története I. 1705–1848. Szerkesztette: Kókay György. Budapest, 1979. 573–583., (a továbbiakban: Fenyő 1979c) 573–574.; Antalffy György: Szalay László a reformkor politikai-jogi gondolkodója. Budapest, 1983. (a továbbiakban: Antalffy) 30.

¹⁶³ Fenyő 1979c 579., 584.; Antalffy 31–32.

¹⁶⁴ Antalffy 32., 39–45.; Horváth 1991. 140.

¹⁶⁵ Szalay László: *Codificatio*. In: Publicistai dolgozatok I. Pest, 1847. 19–90., (a továbbiakban: Szalay 1847a) 61.

¹⁶⁶ Finkey 1942. 8.

¹⁶⁷ Szalay 1847a 66., 69., 89–90.

¹⁶⁸ Fayer 1896/1. 32–34.

¹⁶⁹ Szalay László: Büntető törvénykönyv IV. In: Publicistai dolgozatok II. Pest, 1847. 94–97., 96.

¹⁷⁰ Dombóváry Géza: Fenyítő eljárás és büntetési rendszer Pest megyében a XIX. század első felében. Budapest, 1906. 383.

¹⁷¹ Szokolay István: Büntető jogtan a’ *codificatio* és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíráink ’s ügyvédek számára. Pest, 1848., Király 13–14.; Király Tibor: A Csemegi-kódex (1878:5. tc.). In: Magyar jogtörténet. Szerkesztette: Mezey Barna. Budapest, 1996. 281–292., 282.

¹⁷² Fayer 1896/1. 84.; Horváth 1981. 180–181.

¹⁷³ Fayer 1896/1. 84.

ban foglalja.¹⁷⁴ Elutasította a relatív elméleteket, mert a haszonra épített büntetési rendszernek nincsen kellő erkölcsi alapja, de elvetette az abszolút elméletek közül az erkölcsi világrendre alapítottakat is.¹⁷⁵ „Szerintünk tehát a büntetés’ jogalapja: az elkövetett bűn [...] és a szabadság s béke fenntartása, együtt.”¹⁷⁶ Szemere álláspontja szerint a büntetés alkalmazásának hatása kettős, egyrészt hat általában a társadalomra, tanítja és félelmet ébreszt az emberekben, valamint az igazság győzelmét mutatja, másrészt hatást gyakorol a bűnösre, akit ártalmatlanná tesz, és a megjavulás lehetőségét nyújtja neki. Megfogalmazta a büntetés jogszerűségének kritériumait, kifejtette, hogy a büntetés célja nem lehet a bosszú. Polgári viszonyok között a szabadságvesztést tartotta ideális büntetési nemnek, a javítórendszer és a magánelzárás mellett állt ki. Elvi és gyakorlati okokból elutasította a halálbüntetést.¹⁷⁷ „Az emberi élet elidegeníthetetlen jó, mit egyéb jó gyanánt büntetesképpen elvenni nem szabad.” Halálbüntetés gyakorlati hatását vizsgálva megállapította, hogy van, akire haszontalan, van, akire felesleges és van, akire szükségtelen.¹⁷⁸ Élharcosa volt a büntetőjogi rendezésnek, szigorú törvényesség és humanizmus tükröződött munkájában. Gyakorlatilag a megalkotandó büntetőkódex büntetéselméleti, büntetőpolitikai alapjait dolgozta ki.¹⁷⁹

Lukács Móric egy évvel később a *Budapesti Szemlében* ismertette a büntetési elméleteket, cikke tulajdonképpen Szalay *Codificatio* című tanulmányának a kiegészítése. A hazai kodifikáció számára kívánta a külföldi eredményeket és szempontokat összefoglalni.¹⁸⁰ Rendkívül alapos tájékoztatást nyújtott a büntetési elképzelésekről, így megfelelő hivatkozási alapot teremtett a rendi büntetőjog megtorlásra és elrettentésre épülő rendszerének kritikájához.¹⁸¹ A polgárosodás egyik legfontosabb feltételként fogalmazta meg a korszerű büntetőjog kialakítását, „századunk szelídebb erkölceihez s a tudomány jelen állásához” történő igazodást tartotta kívánatosnak. Négy nagyobb csoportban tárgyalta a szankció-tani elméleteket. A büntetőjog eredetére vonatkozó szerződési és védelmi elméletek ismertetésénél kifejtette, hogy ez a kérdés megválaszolhatatlan és az állam büntető hatalmának elismerése folytán a válaszadás nem is szükséges. A büntetőjog céljára vonatkozó két alapvető irányzat közül az igazságosságra épülőt Kant, Rossi és Mittermaier alapján, a haszonra alapítottat Bentham munkáira támaszkodva foglalta össze. Büntetőjogi rendszereket tekintve megkülönböztetett bosszúállási, kárpótlási, megelőzési, javítási, fenyegetési és intési irányzatokat. A büntetőjogi büntetéssel szemben támasztott követelmények összefoglalása után Lukács kiemelte és alaposan körüljárta a halálbüntetés kérdéskörét. A leg súlyosabb büntetés alkalmazásával kapcsolatban két külön kezelendő problémát tárgyalt, az államhatalom jogát az emberi élet elvételére és a büntetési nem gyakorlatban kifejtett hatását.¹⁸² A büntetési rendszert az Eötvös Józseffel 1842-ben közösen írt *Fogházjavítás* című művében is részletesen elemezte, érdemi mondanivalója megegyezik a korábbi önálló cikkében leírtakkal.¹⁸³

Eötvös József a Kelet Népeére válaszolva fejtette ki azt, hogy a bűnelkövető féljen az igazságszolgáltatástól, de soha ne legyen a büntetés bosszú, ne öltse kegyetlenkedés for-

¹⁷⁴ Horváth 1991. 141.

¹⁷⁵ Horváth 1981. 181.

¹⁷⁶ Szemere Bertalan: A büntetésről, különösbbe a halálbüntetésről. Budapest, 1990. (a továbbiakban: Szemere) 41–42.

¹⁷⁷ Horváth 1978. 279–281.; Horváth 1981. 182–183.

¹⁷⁸ Szemere 127., 132.

¹⁷⁹ Horváth 1991. 147.

¹⁸⁰ Fenyő 1997. 171.

¹⁸¹ Mezey 1986. 73.

¹⁸² Lukács Móric: Büntetőjogi teóriák. In: Lukács Móric munkái I. Összegyűjtötte: Gyulai Pál. Budapest, 1894. 183–242., 183., 191., 194., 199., 232.

¹⁸³ Horváth 1978. 285–287.; Horváth 1981. 191–193.

máját és ne sértse az emberi méltóságot.¹⁸⁴ Eötvös a korszak jelentős börtönügyi szerzőjének tekinthető, hiszen 1838-ban a szabadságvesztésről jelentetett meg könyvet. Az emberhez méltó büntetés mellett foglalt állást, a fennálló állapotok kritikáját fogalmazta meg. A később Lukács Móriccral írt munka tulajdonképpen ennek a műnek a bővített változata.¹⁸⁵

Balla Károly már gyakorlati jogász, Pest vármegye tisztviselőjeként vizsgálta a kérdést. Szerinte a társadalom kötelessége a rossztól megóvni tagjait, és orvosolni a polgárokat ért rosszat, ez az alapja a büntetőjognak. A büntetés „törvényes bosszúállás”, „óvószer”, és kárpótlás az okozott károkért a társadalom szemszögéből nézve. A szankció a bűnelkövetőkre tekintettel lehet megelőző, elrettentő, javító, vagy olyan, amely védi a társadalmat. A testi büntetéseket egyértelműen elutasította, a halálbüntetés alkalmazásának szűk keretet határozott meg, fő büntetési nemként a szabadságvesztést említette.¹⁸⁶ A büntetés sikerét a büntetési eszközök minőségétől tette függővé, így a büntetőjog centrumába a büntetés-végrehajtást emelte. A büntetés elméleti megközelítéséből kiindulva ismertette a büntetési gyakorlatot és fejtette ki nézeteit.¹⁸⁷ Valószínűleg az első magyar gyakorlati kriminálpolitikust tiszteletjük benne.¹⁸⁸ A recenziót író kortárs is elismerte Balla alapos felkészültségét, amellyel a munkához hozzáfogott. Az ismeretlen cikkíró a halálbüntetésről szóló részt, mint „a” szó teljes értelmében igen életbe vágó” kérdést hosszasan ismertette.¹⁸⁹

Csatskó Imre 1843-ban megjelent munkájában a büntetési elméletek áttekintését adta. Élesen elutasította az elrettentési elveket, fő célnak a jogrend épségének megőrzését tartotta, a javítást és a példamutatást csak eszköznek tekintette.¹⁹⁰ Ez a nagyobb szabású műve nem minden előzmény nélkül született, 1832-ben egy, a halálbüntetést ellenző cikk fordításával és ismertetésével kezdte büntetőjogi szakirodalmi munkásságát. Az 1830-as években több lapban jelent meg ismertetése, értekezése, például a *Társalkodóban* 1838-ban a börtönökről.¹⁹¹

Sárváry Jakab 1844-ben kiadott, eredetileg az Akadémia pályázatán második díjat nyert művében elhatárolta a büntetés köznap, erkölcsi és büntetőjogi fogalmát. A büntetés jogalapját a társadalom önvédelméből származtatta, egy arányos megtorlási elméletet vázolt fel. Megkülönböztetett közeli célt, amely a törvények sérthetlenségének biztosításából áll, és távoli célt, amely a további bűncselekmények megelőzését szolgálja. Részletelesen vizsgálta a büntetési elméleteket, majd a büntetési nemeket vette szemügyre. A testi és a megszégyenítő büntetéseket elutasította, a szabadságvesztést tartotta kívánatosnak. Halálbüntetés alkalmazását szerinte nem lehet elkerülni szükséges esetben.¹⁹² Műve inkább szintetizáló jellegű, a külföldi és a magyar szakirodalom összefoglalását adta.¹⁹³

¹⁸⁴ Eötvös József: Kelet Népe és Pesti Hírlap. Pest, 1841. 26.; Fayer 1896/1. 77.

¹⁸⁵ A részletes szankciótani elemzése: Horváth 1981. 191–193. A kötetek börtönügyi szempontú elemzése: Mezey 1986. 71–73.

¹⁸⁶ Művének részletes szankciótani elemzése: Horváth 1978. 284–285.; Horváth 1981. 189–190.

¹⁸⁷ A kötet börtönügyi szempontú értékelése: Mezey 1986. 70–71.

¹⁸⁸ Horváth 1978. 285.

¹⁸⁹ Z. 112–117., 123.

¹⁹⁰ Horváth 1978. 281–282.; Horváth 1981. 184. Csatskó Imre (1804–1874) akadémiai tanár Kasán, több törvényszék táblabírája, az Akadémia levelező tagja 1839-től. Részletes életrajza és művének elemzése: Pauler 231–244.

¹⁹¹ Pauler 243., 237.

¹⁹² Művének részletes szankciótani elemzése: Horváth 1978. 283–284.; Horváth 1981. 187–188. Sárváry Jakab (1800–1873) ügyvéd, herceg Eszterházy Pál derecskei uradalmának főügyésze, először Bihar vármegye, utóbb több megye táblabírája. Szinnyei XII. 247–248.

¹⁹³ A kötet börtönügyi szempontú értékelése: Mezey 1986. 74–75.

A reformkori sajtónak és tudományos szakirodalomnak meg kellett küzdenie az előzetes könyvvizsgálat által okozott problémákkal.¹⁹⁴ Eredetileg II. József a jogi irodalmat nem kívánta cenzúra alá vonni, de ez nem valósult meg.¹⁹⁵ Általában a tudományos művekkel elnézőbbek voltak a cenzorok, de a jogi-politikai tartalmú írások megjelenésével kapcsolatos eljárást nagyon megnehezítették.¹⁹⁶ A kormányzat politikájának változása lehetővé tette, hogy 1840-től az országgyűlési tárgyakról is szabadabban írjanak a lapok. Báró Mednyánszky Alajos vezetése alatt 1844 közepéig a cenzúrahivatal lényegesen nagyobb mozgásteret biztosított nemcsak a tudományos irodalomnak, hanem a politikai tartalmú írásoknak is.¹⁹⁷

A cenzúra büntetőjogi tartalmú írásokkal kapcsolatos tevékenységéről meglehetősen kevés információ áll rendelkezésre a teljes körű áttekintéshez, csak néhány esetről lehet beszámolni. Nem ismert, hogy a cenzorok hány büntetőjogi kérdéseket tárgyaló munkát utasítottak el, és a megjelenésre alkalmasnak találtakba milyen mélyen javítottak bele. Mivel a büntetőjog, mint a jog általában, nagyon pontos meghatározásokkal, fogalmakkal dolgozik, egyetlen szó elhagyása is alapvetően megváltoztathatja a szöveg tartalmát. Deák Ferenc és Irinyi József is azért kárhoztatta az előzetes könyvvizsgálatot, mert a törölt részekben kívül esetleg nagyobb kárt okozott azzal a cenzúrá, hogy a szerzők nem írtak bizonyos kérdésekről.¹⁹⁸ A tudományos folyóirat irodalomnak elméletileg nagyobb mozgástere volt, különösen a *Tudományos Gyűjteménynek*, melyet szerkesztői gondosan „előcenzúráztak”.¹⁹⁹ A büntetőjogi kérdések viszont olyan közjogi és politikai kérdéseket érintettek, amelyek miatt ezeknek a közleményeknek a megjelentetése bizonytalan volt. Ezt támasztja alá, hogy Nagy Antal cenzor a Helytartótanácsához írott levelében 1831-ben a *Tudományos Gyűjtemény* kapcsán kifejtette, hogy a jelenkori politikai kérdésekről nem írhatnak a tudományos lapok. Három évvel később Fabriczy Sámuel a *Tudománytárban* kívánta Széchenyi István *Világ* című művét ismertetni, de Nagy kijelentette, hogy tárgyalás alatt levő országgyűlési tárgyakról folyóiratokban közlemény nem jelentethető meg.²⁰⁰ Ezek alapján feltételezhető, hogy több anyagi büntetőjogot tárgyaló tanulmány közzétételét akadályozták meg. Az udvar sajtóval kapcsolatos politikájának változása jótékonyan befolyásolta a büntetőjogi irodalmat is, de a kodifikációs bizottság vitáinak közlését megtiltó rendelkezés²⁰¹ nem kedvezett a politikai sajtó mellett a szakirodalomnak sem.

A szűken értelmezett jogi szakmunkák közül háromról vált ismerté a „könyvvizsgálók” véleménye. Nagy Antal a Helytartótanácsához 1820-ban írott levelében az 1805-ben kiadott rendelkezéssel ellentétesnek találta Fabriczy Sámuel *A magyar büntetőjog történetének vázlat*a címet viselő kéziratát. A Szepes megyei aljegyző két részből álló munkájában az első rész a magyar büntetőjog történeti áttekintését adta, a második fejezet pedig az álta-

¹⁹⁴ A reformkori cenzúra általános jellemzésére: Tarnai János: A censura Magyarországon. In: Tarnai János: Sajtójogi dolgozatok. Budapest, 1913. 86–117. (a továbbiakban: Tarnai); Dezsényi Béla: Kossuth a forradalmi publicista. Irodalomtörténet, 42. 1953. 5–63., (a továbbiakban: Dezsényi) 17.; Both; Kovács Magda: A Pesti Hírlap cenzúrázása 1841–1844. Magyar Könyvszemle, 85. 1969. 339–351. (a továbbiakban: Kovács M.); Kosáry Domokos: Az új politikai sajtó. In: A magyar sajtó története I. 1705–1848. Szerkesztette: Kókay György. Budapest, 1979. 660–664., (a továbbiakban: Kosáry 1979a) 661.; Csizmadia Andor: Törekvések az emberi és polgári jogok biztosítására és büntetőjogi védelmükre a reformkori Magyarországon. In: Csizmadia Andor: Jogi emlékek és hagyományok. Budapest, 1981. 361–383., 366.; Mályuszné Császár Edit: Bevezetés. In: Megbíráltak 5–57. (a továbbiakban: Mályuszné); Pajkossy 1991. 15.; Bényei.

¹⁹⁵ Tarnai 95.

¹⁹⁶ Bényei 16–17.

¹⁹⁷ Bényei 68–69.

¹⁹⁸ Both 28.

¹⁹⁹ Mályuszné 13.

²⁰⁰ Megbíráltak 190–191., 448.

²⁰¹ Varga 1980a 19.; Varga 1980b 732.

lános érvényű rendeleteket és az ítélkezési gyakorlatot vizsgálta.²⁰² Ugyancsak kéziratban maradt Kossovich Károly *Értekezések némely Magyar Ország-Gyűlési tárgyról* című írása, amelyről Descher Frigyes állapította meg, hogy nem nyomtatható ki. A szerző az utolsó fejezetben foglalkozott az igazságszolgáltatás reformjával és a büntetőjog helyzetével.²⁰³ Balla Károly kétkötetes munkáját néhány kihúzástól eltekintve kiadásra alkalmasnak találta a cenzúra.²⁰⁴ A fentiek alapján úgy tűnik, mintha a hatóságok idegenkedtek volna a büntetőjogi szakirodalomtól, de összehasonlító adatok hiányában ezt nem lehet teljes biztonsággal kijelenteni.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a reformkori büntetőjogi szakirodalomban a legnagyobb teret a büntetési rendszer kapott, a teljes anyagi jogot átfogó munkákon kívül egy-egy bűncselekmény-fogalommal és különös részi tényállásokkal foglalkozó tanulmány fordult elő. A szankcióitani érdeklődés mögött egy nagy horderejű változás állt: az 1840-es évekre a legszélesebb körben alkalmazott büntetési nemmé a szabadságvesztés vált, és a testi és megszégyenítő büntetések fokozatosan visszaszorultak. A tanulmányok szerzői a Hugo Grotius által megfogalmazott általános büntetésfogalmat elfogadták, a büntetési célelméletek között pedig a közvetítő irányzat volt az uralkodó. Ezek a büntetéstan elméletek majdnem teljesen beépültek az 1843. évi javaslatba.²⁰⁵

A politikai sajtó

A politikai sajtó büntetőjog-történeti szempontból számos érdekes problémát vet fel. A húszas-harmincas évek országgyűlési vitáinak hatására az olvasóközönség elkezdett érdeklődni a sajtó iránt, a politikai aktivitás pedig fellendítette a hírlapirodalmat.²⁰⁶ A korábbi ún. referáló sajtó helyett, amely események ismertetésénél tovább nem terjeszkedett,²⁰⁷ és amelynek hasábjain ritkán vetődtek fel elvi kérdések,²⁰⁸ 1841-ben megjelent a modern politikai sajtó. A korábbi kerülőutakra (ismeretterjesztő forma, melléklapok) már nem volt szükség, mert a cenzúrán a kormányzat lazított, és a megfelelő olvasótábor is kialakult. A hírlapok alkalmassá váltak csoportok programjának körvonalazására és a liberális eszmék közvetítésére.²⁰⁹ A reformeszmék terjesztésének módját gróf Batthyány Lajos röpiratos formában képzelte el, de a pesti liberálisok a nagyobb közönségnek szóló, rendszeres sajtóorgánumot támogatták. Így többen próbáltak közülük lapengedélyt szerezni.²¹⁰ A *Pesti Hírlap* viszont nem ellenzéki lapként jött létre, hanem azzá lett,²¹¹ mivel Kossuth Lajos felismerte a sajtó fontosságát, és tradíciók nélkül gyakorlatilag megteremtette a magyar politikai újságírást.²¹² Már a *Törvényhatósági Tudósítások* eredeti célja is a társadalmi reformprog-

²⁰² Megbíráltak 171.

²⁰³ Megbíráltak 434–435.

²⁰⁴ Megbíráltak 453.

²⁰⁵ Horváth 1978. 287–288.; Horváth 1981. 186., 195.

²⁰⁶ Mályuszné 21.

²⁰⁷ Pajkossy 1991. 10.

²⁰⁸ Schridde Éva: A magyar vezércikk első évei. A Magyar Intézet értekezései, 24. Pécs, 1938. (a továbbiakban: Schridde) 13.

²⁰⁹ Kosáry 1979a 660–661.

²¹⁰ Varga János: Keresztútzbén a Pesti Hírlap. (Az ellenzéki és középutas liberalizmus elválása 1841–42.) Budapest, 1983. (a továbbiakban: Varga 1983) 11.

²¹¹ Viszota Gyula: Kossuth Lajos és a Pesti Hírlap. Századok, 63. 1929. 5–32., (a továbbiakban: Viszota) 18.

²¹² Viszota Gyula: Bevezetés. In: Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal I. 1841–1843. Szerkesztette és bev.: Viszota Gyula. Budapest, 1927. III–CLXXVIII., LXVI; Balla Antal: Kossuth Lajos, mint újságíró. A Sajtó, 1. 1927. 1. szám. 1–6., (a továbbiakban: Balla) 1.; Dezsényi 21.

ram népszerűsítése és a következő országgyűlés előkészítése volt,²¹³ de igazán nagy nyilvánosságot Kossuth, és ezzel együtt a liberális reformeszmék csak a *Pesti Hírlap*ban kaptak.²¹⁴ Záborszky Alajos is a sajtó alapvető fontosságát emelte ki: „a’ gyors közlés ösvényén fejlődő békés haladás egyik fő eszközének, az időszaki sajtónak, kissé tágasb köre is már nyitva áll előttünk”.²¹⁵ A kormány 1845-re már kénytelen volt elismerni, hogy Magyarországon a sajtó hatalommá vált.²¹⁶

A politikai sajtóorgánumok közül a *Pesti Hírlap* fejtette ki a legnagyobb véleményformáló hatást, ezért a legolvasottabb és a legkönnyebben megszerezhető lapnak a büntetőjogi vonatkozású cikkeinek ismertetésén keresztül nyerhetünk bepillantást azokba az anyagi jogi kérdésekbe, amelyeket az 1840-es évek elején a legfontosabbnak ítélték. A Kossuth által szerkesztett 365 szám témaválasztása, stílusa és felfogása, némi bizonytalankodás után már az első hetekben kialakult, így a főbb tendenciák, elképzelések kimutatására az első harminc szám is megfelelő lehetőséget nyújt. Mindezt az is indokolja, hogy eddig még nem látott napvilágot egyetlen reformkori politikai sajtótermék büntetőjog-történeti szempontú teljes körű feldolgozása sem.²¹⁷

A *Pesti Hírlap* első harminc számával párhuzamosan nem létezett konzervatív vetélytárs, hiszen a későbbi egyetlen jelentős példányszámot elérő lapot, a *Világot* még a liberális felfogású Vajda Péter szerkesztette, akit Gyurmán Adolf követett. A konzervatív hatalomátvétel a plebejus irányzatot követő lapnál augusztus 18-án zajlott, amikor a 66. számban Borsos Márton tulajdonos bejelentette, hogy Jablanczi Ignác átvette a szerkesztést. A jelentéktelen hevesi kisnemes alakította meg a szerkesztőbizottságot, ahova gróf Dessewffy Aurél is bekerült. Tulajdonképpen Dessewffy lett a hetente kétszer megjelenő hírlap tényleges irányítója, neki köszönhető, hogy megszerezték a liberalizmusból kiábrándultak támogatását.²¹⁸ Ez az egyik oka annak, hogy a konzervatívok sajtóban megjelenő büntetőjogi felfogása nem ismertethető, a másik az, hogy „a konzervatív érvelés nem tartalmazott pozitív programot”.²¹⁹ Tehát igazán kimunkált büntető anyagi jogot érintő elképzelésük nem is

²¹³ Erdmann 105.; Pajkossy Gábor: Kossuth és a kormányzati „terrorizmus” politikája 1825–1839. Századok, 128. 1994. 809–817., 812.

²¹⁴ Pajkossy Gábor: „...cserébe nyertem egész későbbi életemet” Kossuth és fogsága. In: Nemzeti és társadalmi átalakulás a XIX. században Magyarországon. Tanulmányok Szabad György 70. születésnapjára. Szerkesztette: Orosz István–Pölöskei Ferenc. Budapest, 1994. 157–174., 157.

²¹⁵ Záborszky Alajos: Szabadság és rend. *Pesti Hírlap*, 1841. 27. szám. 217. (a *Pesti Hírlap* a továbbiakban: PH) A hivatkozott közlemények közül csak a vezércikkek és az Értekező című rovatban megjelent tanulmányok szerzőjét és címét adom meg, Kossuth Lajos cikkeinél a szerzőt külön nem tüntetem fel, a többi híradásnál csak a helyet jelölöm. A vidéki tudósítók ugyanis nem azonosíthatók, nagyon sok a szignó nélküli híradás a kezdeti időszakban.

²¹⁶ Pajkossy 1991. 15.

²¹⁷ Sík Ferenc több tanulmányában foglalkozott Kossuth vezércikkeinek büntetőjogi vetületével, de a többi rovat ilyen irányú szisztematikus feldolgozása nem történt meg. Kossuth Lajos, az ügyvéd. Válogatta és Összeállította: Sík Ferenc. H. n., 1978. (a továbbiakban: Sík 1978.); Sík Ferenc: Kossuth Lajos zempléni táblabírói tevékenysége. Acta Fac. Pol-Jur. Univ. Sci. Budapest. Tom XXII. 1979. 165–190. (a továbbiakban: Sík 1979.); Sík Ferenc: Kossuth Lajos jogi reformtervei. In: Degré Alajos Emlékkönyv. Szerkesztette: Máthé Gábor – Zlinszky János. Budapest, 1995. 291–299. (a továbbiakban: Sík 1995.)

²¹⁸ Kosáry Domokos: A kétféle Világ és a konzervatívok. In: A magyar sajtó története I. 1705–1848. Szerkesztette: Kókay György. Budapest, 1979. 731–750., 731., 739.; Dénes Iván Zoltán: A kiváltásgőrzés „hamis realista” logikája. (Dessewffy Aurél politikai publicisztikájának ideológiai konstrukciói.) In: Tanulmányok Kossuth Lajos politikai pályájáról. Acta Univ. Debr. Ser. Hist. XXVI. Magyar Történeti Tanulmányok, XI. Szerkesztette: Fehér András – Veliky János. Debrecen, 1979. 43–65., (a továbbiakban: Dénes 1979.) 45.

²¹⁹ Dénes 1979. 52.

lehetett, hiszen az eddigi gyakorlat fenntartását, vagy esetleg a nagyon lassú változtatását tartották megfelelőnek.

A büntetőjogi reformok szempontjából Kossuth szerkesztési elvei közül három tűnik jelentősnek. A szerkesztői programjában kifejtette, hogy „alig van egyegy sürgetőbb, mint olly időszaki lap, melly a’ nemzet életének hú tükre legyen.”²²⁰ Ezt az elvet teljes szerkesztői tevékenysége során figyelembe vette, őszinte, mindent megmutató tükröt tartott az olvasók elé.²²¹ A sajtó feladataként határozta meg azt is, hogy „megvitassák és előkészítsék a’ napnak nagy kérdéseit, mikben e’ honnak jövődjöje rejtezik. [...] Ismernie kell tehát a’ nemzetnek önmagát és ismernie kell szükségeit; aztán megvitatni czélt és eszközöket, dolgot és módokat, minden oldalról, ’s ha ekkor következik a törvényhozás ideje, áldásdús leend mindenik törvény, mert egy-egy socialis meggyőződést mondott ki.”²²² A törvényhozási kérdések tisztázásának, a „társadalmi vitának” a terepe tehát Kossuth véleménye szerint a sajtónyilvánosság.²²³

A sajtó ilyen jellegű érdemeit Szalay László hosszasan méltatta egy, az 1843–44. évi *diéta* berekesztése utáni cikkében. Kiemelte a büntetőjogi kodifikáció során a *Pesti Hírlap* által kifejtett ismeretterjesztési és propaganda tevékenységet, amelyre a legjobb példa az esküdtszék intézményének a „sikere” a közvéleményben. Eközben pontosan meghatározta a hírlapok feladatait a törvény-előkészítésben. „Ha azonban egy részről kötelessége a’ sajtónak: megismerni mindazon gyakorlati tökélyeket, mellyeket ő nem kölcsönözhetett az ügynek, ’s mellyeket ez utközben sajátjává tett; más részről meg’ kötelessége: a’ birálat’ késével lenyesni azon kinövéseket, mellyek disztelenitik, mellyek további fejlődését gátolhatják.”²²⁴ Szalay véleménye alapján joggal állapítható meg, hogy a törvény-előkészítés terepén a kitűzött célt elérte a *Pesti Hírlap* szerkesztője.

Már az első pillanatban kitűnik a *Pesti Hírlap* vezércikkeiből, hogy nem büntetőjogi dogmatikai kérdésekkel foglalkozik a szerzőjük, nem nyújt tudományos magyarázatot,²²⁵ hanem a közvélemény tájékoztatása, a téma napirenden tartása volt a célja. Ezt Kossuth mint szerkesztési alapelvet részletesen ki is fejtette: „abban állapotam meg, hogy ügykezem könnyen írni, mert hírlapok nagy közönségnek irvák; gondolataimat szívemen ereszszem keresztül, mert lelkesíteni a’ jóra, és elhamvadni nem engedni a’ lelkesedést, mert gondolkozásra ébreszteni, ’s ébren tartani a’ felosztönzött gondolkozást – tűztem ki czélul szerkesztésemben.”²²⁶ A *Felelet*ben is foglalkozott ennek kapcsán büntetőjogi kérdésekkel, de itt sem elméleti igénnyel.²²⁷ A tudományos értekezések stílusától elütő cikkei ennek ellenére jelzik azt, hogy szerzőjük a korabeli irodalmat és gyakorlatot ismeri.²²⁸

Az addig soha nem látott népszerűséget a szerkesztő egyrészt saját cikkeinek saját stílusával, másrészt vidéki eseményekről szóló nagy terjedelmű beszámolókkal érte el. Kossuth mindig a legalkalmasabb pillanatot kapta el és a közönséget legjobban befolyásoló formát adta cikkeinek. A *Pesti Hírlap* az első olyan lap, amely a törvényhatóságok politikai életét figyelemmel kísérte, így nagyobb olvasótáborra tett szert, mint bármelyik kortársa. Békés vármegyében kimutathatóan a helyi társadalom életét befolyásolni képes nyilvános-

²²⁰ PH 1841. 1. szám. 1.

²²¹ Balla 2.; Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Budapest, 1987. (a továbbiakban: Szabad) 50.

²²² PH 1841. 1. szám. 1.

²²³ Dezsényi 34.

²²⁴ Szalay 1847b 19–20.

²²⁵ Sík 1995. 291.

²²⁶ Kossuth Lajos: Felet gróf Széchenyi Istvánnak. Pest, 1841. (a továbbiakban: Kossuth) 66.

²²⁷ Kossuth 163–174.; Fayer 1896/1. 78.

²²⁸ Király 9–10.

sági eszközzé vált,²²⁹ összehasonlító irodalom hiányában ez a többi megyéről csak feltételezhető.

Kossuth Lajos a politikai perekre tekintettel és a jobbágyság helyzetének könnyítésére szorgalmazta a büntető igazságszolgáltatás polgári átalakítását.²³⁰ Nem volt tagja a javaslat kidolgozásával megbízott bizottságnak, de megalakítása után a *Pesti Hírlap*ban „azonnal agitatori hévvel karolta föl a büntetőjog és a bűnvádi eljárás kérdéseit.” Izzóvá tette a légkört, állandóan ébren tartotta a közvélemény figyelmét.²³¹ Varga János megállapítása szerint az 1843–44. évi országgyűlés előtt a vármegyékben megjelenő indítványok, ezen belül a büntetőjogot érintőek, egy része bizonyosan a *Pesti Hírlap* agitációjából származott.²³² Kossuth az országos választmány tagjainak egy részével gyakran érintkezett, nagyon érdekelte a munkálat, és 1841-ben terjedelmes vezércikkekben foglalkozott a büntetőjogi reformok kérdésével, különösen az első öt hónapban.²³³ A következő három évben már nem szerepelt a büntetőjogi reform a vezércikkekben, egyedül 1842-ben ismertette Eötvös József és Lukács Móric *Fogházjavítás* című könyvét.²³⁴ Más fontos politikai és gazdasági problémák foglalták el a „szelid tortura” helyét. A komoly jogszabálykészítés aprólékos munkájába már nem kívánt beavatkozni Kossuth, akinek a figyelmét egyéb politikai kérdések kötötték le ekkor. Sík Ferenc szerint azonban Kossuth a kodifikációra igen nagy hatást gyakorolhatott, inspirálója is lehetett a bizottságnak.²³⁵

A büntetőjogi szempontú vizsgálatot érdemes az öt alapvető részből álló (Vezércikk, Fővárosi ujdonságok, a vidéki hírek, Külföldi napló, Értekező) lap²³⁶ egyes rovataiban feltűnő anyagi jogi kérdések tárgyalásával kezdeni.

A vezércikk a *Hírlap* legnagyobb hatású rovata volt, amelyet kezdetben csak Kossuth írt, majd a Széchenyivel folytatott vita során fokozatosan bevonta a reformerek prominens személyiségeit is. A vezércikkek alapanyagát Kossuth a gondosan kiépített levelezőhálózattól gyűjtötte össze, amint ezt alkalmanként jelezte is. Egy-egy konkrét eseményből, jelenségből indult ki mindig, valamilyen felhőborító vagy előremutató eset kapcsán ismertette véleményét. Az első harminc vezércikk között nagyon sok érzelmes, emberbaráti témájú figyelhető meg. Ezek a cikkek nem egy ütemterv részeit képezték, hiszen még csak ekkor alakultak programmá a különböző reformelképzelések.²³⁷

Az első tizenöt hét során hat vezércikk foglalkozott legalább érintőlegesen anyagi büntetőjoggal.²³⁸ Kossuth itt mutatott rá a büntető igazságszolgáltatás visszasságaira, kifejezte felháborodását és felhívta a közvélemény figyelmét ezen keresztül a büntetőjog rendezésének fontosságára. A cikkek tulajdonképpen az olvasó igazságérzetére apelláltak, inkább ér-

²²⁹ Vizota 415.; Schridde 16.; Erdész Ádám: Békés vármegye és Kossuth Pesti Hírlapja. In: Körösök Vidéke. Szerkesztette: Erdmann Gyula. Gyula, 1991. 42–73., (a továbbiakban: Erdész) 45., 51–55.

²³⁰ Horváth 1991. 139.

²³¹ Fayer 1896/1. 36; Finkey 1942. 9.

²³² Varga 1980c 192., 242.

²³³ Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban. Budapest, 1946. (a továbbiakban: Kosáry 1946.) 202.; Kosáry Domokos: Kossuth és a Pesti Hírlap. In: A magyar sajtó története I. 1705–1848. Szerkesztette: Kókay György. Budapest, 1979. 665–713., (a továbbiakban: Kosáry 1979b) 679.; Szabad 52.

²³⁴ PH 1842. 169. szám. 571–572.

²³⁵ Sík 1978. 233.; Sík 1979. 188.; Sík 1995. 297–298.

²³⁶ Kosáry 1979b 671.

²³⁷ „Pécsről O jegyű levelezőnkől” PH 1841. 26. szám. 209.; Kosáry 1946. 196., 200–201.; Dezsényi 22., 24.; Sík 1978. 184.; Sík 1979. 181.; Varga 1983. 25.

²³⁸ Szelid tortura. PH 1841. 7. szám. 49–50.; Nyilvánosság. PH 1841. 8. szám. 57–58.; Gyermekgyilkolás. PH 1841. 10. szám. 73.; Bünper. PH 1841. 20. szám. 157–158.; Bot, vessző, korbács. PH 1841. 26. szám. 209–210.; Aprócska kényurak. PH 1841. 28. szám. 225–226.

zelmi síkon közelítették meg a problémát.²³⁹ Elsőrendű kérdésnek a büntető jogszolgáltatást tekintette, a büntetőeljárás gyökeres átalakítását szorgalmazta minden eszközzel, mivel „az illy rendszer gyökereiben hibás és foltozásokkal javíthatatlan”. A *Bünper* című vezércikkében a büntetőjogi reform sorrendjét is meghatározta: „nézetünk szerint a' büntetés célja fölötti bölcselkedések, a' büntetések nemei, fogház és fenyíték elrendezése mind igen fontos dolgok, de a' bírói eljárás rende, a' bünper szerkezete, talán a' legfontosabb”.²⁴⁰ Az első időszak vezércikkei olyan befolyást gyakoroltak a megyei tudósítókra, köztük például a Békés megyei Óhalmi (Omaszta) Zsigmondra, hogy átvették az igazságszolgáltatási visszasságok, a büntetés-végrehajtás mostoha körülményei és a testi büntetések elleni hadjárat vezetését.²⁴¹

A vezércikkek nemcsak önállóan fejtettek ki nagy hatást, hanem a teljes lap mondani-valóját tükrözték, a többi rovatban szereplő hírek, írások valamilyen módon alátámasztották a szerkesztő mondanivalóját. A legszorosabb kapcsolat az Értekezésben megjelent tanulmányokkal volt, a magasabb tudományos magyarázatok itt kaptak teret.²⁴²

Közvetlenül a vezércikk után adott hírt a *Pesti Hírlap* a Magyar Tudós Társaság eseményeiről, amelyek között három foglalkozott büntetőjoggal. Az 1840. november 30-án tartott ülésen a *Néhány szó a' fenyíték általános szabályiról* címmel kiadásra beérkezett értekezést nem tartották megfelelőnek, ezért „az illető vizsgálok írott véleményei következtében, nyomtatástól elmozdítatik”. Itt értesülhetett az olvasóközönség, hogy Lukács Móric levelező tag „a büntetőjogi teoriákról értekezvén különösen az igazság és haszon elveit fejtegeté” a decemberi ülésen. Az Akadémia büntetéstani pályázatáról is innen szerezhettek információt az érdekeltek.²⁴³

A tudományos közélet hírei után szerepelt az egyetlen országos törvényszéki statisztika, amely a Királyi Tábla és a Hétszemélyes Tábla hatékonyságát vizsgálta. Részletesebb adatokat közölt az 1840. évi szentistváni és szentmártoni törvénykezési időszakról.²⁴⁴

A Frankenburg Adolf által szerkesztett Fővárosi ujdonságok a lap kicsit könnyedebb hangvételű része, de itt is található nyolc büntetőjoggal kapcsolatos hír. Általában rendőrségi tudósításokat olvashattak itt, de Kossuth az egyik hírhez, amely egy lopással gyanúsított gyermek megveréséről szólt, szerkesztői megjegyzést is fűzött: „Mi a' botot a' bíró kezében sem tartjuk erkölcsjavító eszköznek; minek nevezzük illy kezekben?”²⁴⁵ A testi büntetés elleni fellépésre még ezt a lehetőséget is kihasználta. Ez a rovat szemmel láthatóan sokkal élesebben támadta a városi tisztviselők túlkapását, mint a lap többi része. Ennek okát abban lehet felfedezni, hogy a cenzor, Havas József korábbi munkaadóival össze-tűzésbe került, és minden panaszukat kedvezőtlenül bírálta el.²⁴⁶

A vidéki tudósítások három rovatban jelentek meg, a Megyei dolgok a hosszabb leveleket, a Vidéki levéltárca a rövidebb beszámolókat közölte, a Királyi városok köréből pedig a szabad királyi városok életéről számolt be. Az első harminc számban még nem szerepeltek a városi hírek között büntetőjogi vonatkozásúak. A megyei, városi és törvényhatósági levelezést Lángh Ignác ügyvéd intézte, de a levelezők számára az instrukciókat Kossuth adta, szabályosan megrendelte a cikkeket. Gondosan válogatta, rendezgette, jegyzetekkel

²³⁹ Balla 3–4.; Kosáry 1946. 202.; Kosáry 1979b 679.; Sík 1978. 215.; Sík 1979. 181.; Erdész 45.; Sík 1995. 291.

²⁴⁰ PH 1841. 20. szám. 158.; Sík 1978. 192.; Sík 1979. 183.; Rác Lajos: Kossuth Lajos, az ügyvéd. Jogtudományi Közölny, 34. 1979. 769–773., (a továbbiakban: Rác) 772.; Sík 1995. 292.

²⁴¹ Erdész 49.

²⁴² Dezsényi 22–23.

²⁴³ PH 1841. 2. szám. 10.; PH 1841. 3. szám. 17.; PH 1841. 19. szám. 150.

²⁴⁴ PH 1841. 4. szám. 26.

²⁴⁵ PH 1841. 3. szám. 19.; PH 1841. 4. szám. 27.; PH 1841. 6. szám. 44.; PH 1841. 9. szám. 66.; PH 1841. 14. szám. 106.; PH 1841. 18. szám. 140.

²⁴⁶ Megbíráltak 205. 2. j.

látta el a tudósításokat. Nagyon fontosnak tartotta a vidékről származó információkat, a *Pesti Hírlap* ontotta az adatokat, amelyek a vezércikkeknek és az Értekező tanulmányinak is alapul szolgáltak. A megyei, törvényhatósági hírek válogatásával és közreadásával a megyei jogász közvéleményt is formálta, például táblabírák nézeteinek közreadásával.²⁴⁷ Kossuth nemcsak a vezércikkekhez használta fel a levelezési anyagot, hanem egy adott eseményre rövid időn belül többször, eltérő rovatokban hivatkozott. Sokak által ismert Kossuth tömör megállapítása a botbüntetés aránytalanságáról: „veréb-nem-öléstől egész az útonálló rablásig mindent, de mindent bottal gyógyítunk”.²⁴⁸ A kijelentés alapja egy Máramaros vármegyéből érkezett tudósítás volt: „jövendőre a’ szolgabíráknak utasítás adatott, hogy a’ madárfejekkel tartozókat páczbüntetéssel fenyítsék!! Boldog isten! hát már verebet nem ölni is criminalitas a’ XIX. században”.²⁴⁹

Az előforduló pontatlanságokra érkezett válaszokat Igazítások és czáfolatok címen tették közzé, mint a Rév-Komáromban működő megyei börtönre vonatkozó információkat.²⁵⁰

Bár a *Hírlap* elsősorban belpolitikai lap volt, minden számban közöltek külföldi híreket Stuller Ferenc és Gyurmán Adolf válogatásában, de csak a hazai viszonyok közt jelentőséggel bírókat. Példaként hoztak fel külföldi eseményeket, amelyek az adott szám programjához illeszkedtek.²⁵¹ Tulajdonképpen a korabeli közvéleményt foglalkoztató kérdések közül csak a protestáns unióra és a vegyesházasságokra nem tudott a szerkesztőség külföldi példákkal szolgálni.²⁵² Tizenkilenc büntetőjogi témájú cikk fedezhető fel ebben a rovatban az elemzett időszakban, általában büntetőjogi kodifikációról, súlyos vagy gyakori bűncselekményekről, felháborító büntetésekről szóltak a hírek.²⁵³

A *Pesti Hírlap* tudományosabb hangvételű, fajsúlyosabb témái az Értekezőben jelentek meg, ez tulajdonképpen a lap második rovata. Szoros összefüggést mutat a vezércikkekkel, az éppen napirenden levő kérdésekhez nyújtott elméleti alapot.²⁵⁴ Az első harminc számból csak négy hozható kapcsolatba az anyagi büntetőjoggal, de kettő csak feltételesen, mert az iskolákban alkalmazott fenyítéssel foglalkozott.²⁵⁵

²⁴⁷ Dezsényi 22., 26.; Sík 1978. 184., 216.; Kosáry 1979b 671–672.; Sík 1979. 181., 187.; Erdész 49.

²⁴⁸ Kossuth 168–169.; Fayer 1896/1. 79.

²⁴⁹ PH 1841. 30. szám. 243.

²⁵⁰ PH 1841. 15. szám. 116.

²⁵¹ Dezsényi 27–28.; Kosáry 1979b 671.

²⁵² Urbán Aladár: Reformtörekvések és történelmi tanulságok. Az alkotmányos fejlődés korabeli eredményei és a politikai publicisztika kezdetei Magyarországon 1841–1842. Századok, 114. 1980. 26–51., 28.

²⁵³ Kodifikáció: PH 1841. 2. szám. 13.; PH 1841. 4. szám. 30.; PH 1841. 11. szám. 85.; PH 1841. 16. szám. 127.; PH 1841. 17. szám. 135.; PH 1841. 18. szám. 143.; PH 1841. 19. szám. 153–154.; PH 1841. 30. szám. 245. Egyes bűncselekményekről számoltak be: PH 1841. 1. szám. 5.; PH 1841. 2. szám. 13.; PH 1841. 6. szám. 45.; PH 1841. 7. szám. 53.; PH 1841. 8. szám. 62.; PH 1841. 10. szám. 76–77. Az angliai bűnelkövetők iskolai végzettségéről készült felmérést közölték: PH 1841. 5. szám. 36. Felháborítóan súlyos büntetésekről szóló híreket vettek át: PH 1841. 8. szám. 62.; PH 1841. 15. szám. 118.; PH 1841. 19. szám. 153.; PH 1841. 21. szám. 171.

²⁵⁴ Kosáry 1946. 198.; Dezsényi 23–24.; Kosáry 1979b 674.

²⁵⁵ Puczolay: Büntetési rendszerről iskoláinkban. PH 1841. 9. szám. 70–71. A szerzőt nem sikerült beazonosítani. (a továbbiakban: Puczolay); Erdélyhoni: Hírlapszerkesztésről és iskolai fenyítékekről. PH 1841. 17. szám. 137. A szerzőt nem sikerült beazonosítani. (a továbbiakban: Erdélyhoni); A. – Z.: Falusi bírák. PH 1841. 25. szám. 207. A szerzőt nem sikerült beazonosítani. (a továbbiakban: A. – Z.); Kenessey Kálmán: Pillanat fenyítékünkre. PH 1841. 25. szám. 208. A szerző (1822–1913) az ügyvédi oklevél megszerzése után megyei jogálatba lépett Fejér megyében. Szinyei VI. 18–21.; Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. XVII. Pótlás a XVI. kötethez. Sajtó alá rendezte: Viczián János. Budapest, 1995. 162. (a továbbiakban: Kenessey)

A lap utolsó oldalán található hirdetésekben is előfordulnak büntetőjogi vonatkozások, a *Budapesti Szemle* reklámja található öt számban.²⁵⁶

A rovatonként történő elemzés után érdemes megvizsgálni, hogy milyen témákat érintettek a cikkek. A *Pesti Hírlap* a kodifikáció eszméjének legnépszerűbb terjesztője volt, a kezdeti időszakban gyakran került elő ez a téma.²⁵⁷ A büntetőjogi kodifikáció kérdését tizenhárom közlemény érintette, de jórészt csak felületesen. A hazai törekvéseknek szolgált például az a nyolc külföldi hír, amely az európai államok, mint például Poroszország és Anglia mellett Jamaicát is megemlítette.²⁵⁸ Egy ismeretlen szerző felvetette, hogy „addig is, míg a' büntetőrendszer országosan elhatározva lesz”, a vármegyéek státúumokkal rendezék a kérdést.²⁵⁹ Ezzel gyakorlatilag a cikkíró a jogforrási rendszeren belül a státúumokat felértékelte, és szembefordult azzal az elvvel, hogy csak törvény állapíthat meg büntetőjogi szabályt. A többi hat hazai viszonyokat taglaló cikk közül csak egyetlen egy található, amely legalább valamilyen ütemtervet, sorrendet határozott meg, a többi csak általánosan a büntetőjog rendezését kívánta az országos választmány által.²⁶⁰ A büntetőjogi kodifikációban Kossuth nemcsak a visszaélések, különösen az eljárási anomáliák megszüntetésének lehetőségét látta, hanem a közvélemény formálásának egyik eszközt is felismerte benne. A sajtó feladatáknént ezzel kapcsolatban az előkészítést határozta meg: „illynemű visszaéléseknek utját állni, és a' közvéleményt azon politikai oktatásra előkészíteni, mely a' n. m. országos választmány összeüléséből remélhető. Ez a' politikai oktatás talán nem igen kevésbé fontosabb eredmény leendő, mint a munkatárgy maga.”²⁶¹ Kossuth a *Bünper* című vezércikkében legfontosabbnak a büntetőeljárás szabályozását tekintette, az anyagi jogot második helyre sorolta.²⁶² Ennél mélyebben nem tárgyalta a törvényhozás büntetőjoggal kapcsolatos feladatait, de nem is volt rá szükség, hiszen aki alaposabb elemzésre vágyott, elolvasta Szalay tanulmányát a *Budapesti Szemle*ben.

A P. L. monogram mögé rejtőzött Hont megyei levelező a törvényszéki statisztika és a büntetés-végrehajtás taglalása során a csavargásért letartóztatottak mellett emelt szót: „senki ne fogassék be addig, míg a' tetten rajta nem kaptik”.²⁶³ A szerző ezzel gyakorlatilag a *nullum crimen sine lege* jogelv helyi viszonyokra alkalmazott változatát fogalmazta meg. A passzus nélküli utazás elvileg nem minősült bűncselekménynek, mégis a törvényhatóságok előszeretettel tartóztatták le az ilyen embereket, hátha kiderül róluk valami. Amennyiben nem sikerült mást rábizonyítani a „csavargóra”, ezért szabtak ki büntetést.

Lényegesen nagyobb teret kapott a büntetési rendszer, az anyagi jogi kérdések közül tulajdonképpen csak ezt járták körül a szerzők. Huszonkét különböző közleményben került elő a büntetések kérdése, kettő a vezércikkek, hat a külföldi hírek között, négy az Értekezőben, három az Akadémia hírei között, hét pedig a vármegyei tudósításokban.

A *Gyermekgyilkolás* című vezércikkben Kossuth csak érintette a szankciótant, hiszen a bűncselekmény megelőzésére tett javaslatokat. A túl kemény büntetés hatástalanságára hívta fel a figyelmet a gyermekölés kapcsán, így tett említést a büntetés egyik céljáról,

²⁵⁶ PH 1841. 1. szám. 8.; PH 1841. 11. szám. 88.; PH 1841. 12. szám. 96.; PH 1841. 15. szám. 121.; PH 1841. 20. szám. 166.

²⁵⁷ Kosáry 1946. 202.; Sík 1978. 190.; Sík 1979. 183., 188.; Rácz 772.; Sík 1995. 291–292., 297–298.

²⁵⁸ PH 1841. 2. szám. 13.; PH 1841. 4. szám. 30.; PH 1841. 11. szám. 85.; PH 1841. 16. szám. 127.; PH 1841. 17. szám. 135.; PH 1841. 18. szám. 143.; PH 1841. 19. szám. 153–154.; PH 1841. 30. szám. 245.

²⁵⁹ A. – Z. 207.

²⁶⁰ PH 1841. 19. szám. 153–154.; PH 1841. 25. szám. 204.; PH 1841. 25. szám. 207.; PH 1841. 25. szám. 208.

²⁶¹ Szelid tortura. PH 1841. 7. szám. 49–50.

²⁶² Bünper. PH 1841. 20. szám. 158.

²⁶³ PH 1841. 16. szám. 126.

a megelőzésről.²⁶⁴ A testi büntetések megszüntetésének szükségességét hangoztató vezércikkében viszont felsorolta a korabeli közismert büntetési célokat: javítás, oktatás, elrettentés és példaadás.²⁶⁵ A büntetőjogi szankció, különösen a szabadságvesztés céljáról vallott nézetek – a *Pesti Hírlap* korai számait vizsgálva – az ország nagy részén hasonlóak voltak, Bács megyében, Borsodban és Komárom vármegyében ugyanúgy a javítást tekintették a büntetés céljának, mint Torontálban.²⁶⁶ Az Értekezőben megjelent két iskolai büntetési módokat tárgyaló cikk szerzői is elvetették a pusztá megtorlást, elsősorban a diák megjavulását tartották fontosnak.²⁶⁷ Kenessey szerint viszont a modern büntetési elvek, eszmék jobbára csak jelszavakként hangzanak el, a valódi tartalmukat csak kevesen ismerik.²⁶⁸

Kossuth egy egész vezércikket szentelt március végén a testi büntetések kérdéskörének, amely *Bot, vessző, korbács* címen jelent meg. Egy pécsi levelező által lejegyzett jelenetből kiindulva fejtette ki álláspontját a verés, mint büntetés megszüntetése érdekében. A botozás lealacsonyító jellege mellett nem is célravezető, ezért eltörlését javasolta: „Ha tehát a ’büntetésnek e’ neve jogtalan, durva, kegyetlen, kiszámíthatatlan; ha úgy javításra, mint oktatásra, úgy rettentésre mint példaadásra egyaránt alkalmatlan: miért nem töröljük el?” Mondanivalója alátámasztásaként az „ujabb törvényhozások” áttekintését adta a testi büntetésekkel kapcsolatban.²⁶⁹

Az Erdélyhoni álnevet használó szerző kitért a verésre, mint a tanuló jó útra térítésének eszközére, amelyet „merőben helytelennek” tartott, mivel „korántsem szül czélnak megfelelő következményeket”.²⁷⁰ Nagyon lényeges felismerés, hogy a büntetési rendszer csak akkor változtatható meg, mentesíthető minden szükségtelen erőszaktól, ha a nevelés is elveti a verést mint fegyelmező eszközt. A falusi bírakat ért ok nélküli inzultusokkal példálózva fejtette ki álláspontját az A.–Z. szignójú szerző a botbüntetésről.²⁷¹ Kenessey is a büntetések kérdéskörét vizsgálta, a testi büntetés árnyoldalait hangoztatta, és bemutatta a hagyományos büntetések pártolóinak legfőbb ellenérveit. Hiszen „hiában hordod fel Benthamot, Beccariát ’stb., szent tűzdedért az emberiség mellett, kinevettetel, ujságon kapkodónak neveztetel”.²⁷² Ennél a kijelentésnél pontosabban nem is lehet a korabeli sajtó hatását megfogalmazni a büntetőjogi gondolkodásra, mert a lapok a korábbinál lényegesen nagyobb lehetőséget nyújtottak a tájékozódásra és a meggyőzésre.

Baranya megye Szabolcs nevű helységében egy katonának jelentkezőről kiderült, hogy nő, ezért „hősiességéért ’tizenkettővel’ jutalmaztatott”. A szerkesztő gyorsan megjegyzést is fűzött az esethez: „Boldog Isten! itt is bot és amott is bot, és mindig csak bot! Ugyan javított e már valaha bot valakit?”²⁷³ Máramarosban pedig – ahogy már a vezércikkkel kapcsolatban szerepelt – a testi büntetést a kártékony madarak irtásának elmulasztásáért rendelték alkalmazni.²⁷⁴ Nemcsak Magyarországon jelentett problémát a büntetési rendszer modernizálása, hiszen külföldről is közfelháborodást kiváltóan kegyetlen büntetési módokról számoltak be, ilyen például a *Times*ből átvett pellengérré szóló ítélet, amelyhez megjegyzést is fűztek. „Meddig fog még a’ sötétebb századok igazságkiszolgáltatásának

²⁶⁴ Gyermekgyilkolás. PH 1841. 10. szám. 73.

²⁶⁵ Bot, vessző, korbács. PH 1841. 26. szám. 209–210.

²⁶⁶ PH 1841. 13. szám. 100.; PH 1841. 23. szám. 185.; PH 1841. 27. szám. 220.; PH 1841. 30. szám. 243.

²⁶⁷ Puczolay 70–71.; Erdélyhoni 137.

²⁶⁸ Kenessey 208.

²⁶⁹ Bot, vessző, korbács. PH 1841. 26. szám. 209–210.

²⁷⁰ Puczolay 70–71. Erdélyhoni 137.

²⁷¹ A. – Z. 207.

²⁷² Kenessey 208.

²⁷³ PH 1841. 14. szám. 108.

²⁷⁴ PH 1841. 30. szám. 243.

eme' maradványa felmaradni a' polgáriasodott Európában!!"²⁷⁵ Ugyanilyen felháborodással számoltak be egy francia bíróság „nyilvános piaczeni kiállításra” szóló ítéletéről csakúgy, mint két belga váltóhamisító megbélyegzéséről, valamint egy hollandiai hírről: „Amsterdamban télutó közepe táján néhány gonosztevő, az emberiség szelidebb szellemének ellenére megbélyegzetéssel és kikorbácsoltatással büntetteték.”²⁷⁶ Az elrettentő esetek mellett a büntetések enyhítésére is hozott a *Pesti Hírlap* példát Angliából és Jamaicából, a halálbüntetés eseteinek korlátozását és a korbácsolás teljes eltörlését mutatta be.²⁷⁷

A Jászkun Kerületből küldött levelében a H. L. szignójú szerző a 18. század végén gyakori szabadságelvonó büntetési formát mutatott be: „a' fenyítő törvényszék és ujonczállítás egy füst alatt tartatván, mintegy tizenhárman soroztatának be, még pedig nem önkinteknek, korántsem! hanem mind olyanok, kik jóknak 's odavalóknak látszanak.”²⁷⁸ A börtönbüntetésről szankciótani szempontú cikk nem jelent meg április közepéig, a végrehajtási körülmények kerültek inkább előtérbe.

Különös részi kérdések komolyabb jogi előtanulmányok és gyakorlat nélkül nem tárgyalhatók, ezért a politikai sajtóban nem foglalkoztak ilyen jellegű problémákkal. Az egyes bűncselekmények tényállási elemei nem voltak érdekesek a közvélemény számára, csak a jogalkalmazókat foglalkoztatták az elhatárolások, ezzel magyarázható az, hogy a *Pesti Hírlapban* az első harminc számban nem található különös részt érintő cikk.

A szorosan vett büntető anyagi jogon kívül büntetőjoggal kapcsolatos hírek, cikkek egész tömege látott napvilágot a *Pesti Hírlap* hasábjain. Három cikk foglalkozott egyebek mellett bűnmegelőzési kérdésekkel, a vezércikkek közül egy, a megyei tudósítások közül kettő. A *Gyermekgyilkolás* című vezércikk az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölések okaival ismertette meg az olvasót. Kossuth úgy találta, hogy ez a bűncselekmény nem szorítható vissza a büntetések szigorításával: „ám irjon a' törvényhozó Draco kezeivel büntetőtörvényeket, a' gyermekgyilkolást ki nem irtandja.” Az egyedüli megoldást a lencházak létesítése jelentené.²⁷⁹ Részben ehhez a témához fűzött megjegyzést Hont vármegye P. L. szignójú levelezője a Vidéki levéltárczában. Konkrétan nem hivatkozott erre a vezércikkre, csak utalt a szerkesztőre, valamint megismételte a lencházakkal kapcsolatos véleményét. Más megközelítésben a bűnmegelőzés körébe tartozik az a megjegyzése is, hogy a börtönök „erkölcsrontóak”.²⁸⁰ Szintén a börtönökben uralkodó állapotokat okolta a bűnözés terjedéséért Bács megye ismeretlen tudósítója a Megyei dolgok hasábjain. A tömlöcök zsúfoltsága más problémák mellett a büntetés célját is veszélyezteti, hiszen „a' még ország-szerte létező romlasi iskolában egyik a' másikat elgonoszbítja.”²⁸¹

Törvényszéki statisztika öt közleményben fordul elő, az első az országos felsőbbíróságokról január 13-án jelent meg, ugyanitt közölték Pest „rabjelentményét” a Fővárosi újdonságokban.²⁸² A külföldi hírek között Angliából származott az egyetlen a bűnelkövetők iskolázottságát, nevelését vizsgáló statisztikai kimutatás.²⁸³ Az első harminc számban a vármegyék közül csak Hont és Bács vármegye elítélteiről küldtek számadatokat, de a szempontok eltérőek, így nem teszik lehetővé az összehasonlítást.²⁸⁴

A *Pesti Hírlap* első harminc számában huszonnyolc bűnügyi tudósítás található, ebből nyolc külföldi, három Franciaországból, kettő német területről és egy-egy Belgiumból, Ang-

²⁷⁵ PH 1841. 8. szám. 62.

²⁷⁶ PH 1841. 15. szám. 118.; PH 1841. 19. szám. 153; PH 1841. 21. szám. 171.

²⁷⁷ PH 1841. 30. szám. 245.; PH 1841. 18. szám. 143.

²⁷⁸ PH 1841. 26. szám. 211.

²⁷⁹ Gyermekgyilkolás. PH 1841. 10. szám. 73.

²⁸⁰ PH 1841. 16. szám. 126.

²⁸¹ PH 1841. 27. szám. 220.

²⁸² PH 1841. 4. szám. 26–27.

²⁸³ PH 1841. 5. szám. 36.

²⁸⁴ PH 1841. 16. szám. 126.; PH 1841. 27. szám. 220.

liából és Hollandiából érkezett.²⁸⁵ A hazai „rendőrségi” hírek legtöbbször, hat eset Pestről származik, a többi vidékről került a lapba.²⁸⁶

A büntetőeljárás tizennégy közleményben tűnt fel, ezek a rovatokat tekintve két csoportra oszthatók. Kossuth kedvelt témái közé tartozott a büntető törvénykezés visszasságainak ismertetése és a rendezés sürgetése, az első tizenöt hét alatt négy vezércikkben foglalkozott ezzel a kérdéssel.²⁸⁷ A legnagyobb gondot vidéken okozta az eljárás elavultsága, a hatóságok önkénye, így a megyei tudósítók számoltak be gyakran ilyen esetekről.²⁸⁸

A szabadságvesztés büntetések végrehajtási körülményeivel öt vidéki tudósítás foglalkozott.²⁸⁹ Kenessey Kálmán is leírta a jelenlegi börtönökben uralkodó állapotokat, amelyeken mindenképpen változtatni kell, és beszámolt előremutató börtönépítkezésekről.²⁹⁰

A politikai sajtó és a cenzúra viszonyáról több információval rendelkezünk, mint a tudományos irodalomról, a *Pesti Hírlappal* szemben folytatott cenzori gyakorlat bármely más lapnál sokkal jobban ismert. Az bizonyosnak látszik, hogy Kossuth semmilyen nyomásra nem írt le a saját álláspontjával ellentétet,²⁹¹ így rengeteg problémát okozott a hatóságoknak. Ez odáig fokozódott, hogy az első cenzor, Havas József konkrét utasításokat kért, mert tehetetlennek érezte magát. Több cikket visszautasított, a megjelentek nagy részébe belejavított, de a reformeszméket ilyen módon nem tudta kiszűrni, összességében számok 55 %-át csak lényegtelen törlés érte, összesen hét Kossuth által írt vezércikket törölt a cenzor.²⁹²

A büntetőjogi reform jelentős problémákat okozott a cenzúra számára, mivel a kodifikáció számos alapvető közjogi kérdést is érintett. Az első harminc számban megjelent anyagi büntetőjogot érintő közleményekkel kapcsolatos fellépésről csak két eset ismert. A Helytartótanács már 1841 márciusának közepén két számban négy olyan hírt fedezett fel, amely az állami intézményekről vagy közhivatalokról közölt bírálatot. Alig egy hónappal később a Jászkun Kerület kisgyűlése két büntetőjogi vonatkozású híradást kifogásolt,

²⁸⁵ PH 1841. 1. szám. 5; PH 1841. 2. szám. 13.; PH 1841. 6. szám. 45.; PH 1841. 7. szám. 53.; PH 1841. 10. szám. 76–77.; PH 1841. 15. szám. 118.; PH 1841. 19. szám. 153.; PH 1841. 21. szám. 171.

²⁸⁶ Pesti bűnügyi tudósítások: PH 1841. 3. szám. 19.; PH 1841. 4. szám. 27.; PH 1841. 6. szám. 44.; PH 1841. 9. szám. 66.; PH 1841. 14. szám. 106.; PH 1841. 18. szám. 140. A vidékről érkezettek közül a két esztergomi egy számban jelent meg: PH 1841. 28. szám. 228.; Somogy megyéből a két jelentés között több mint két hónap telt el: PH 1841. 10. szám. 74.; PH 1841. 28. szám. 227. A többi törvényhatóságból és településről csak egy-egy ilyen jellegű híradás szólt: Gömör PH 1841. 29. szám. 234.; Heves PH 1841. 18. szám. 140.; Kóvár vidéke PH 1841. 27. szám. 220–221.; Pápa PH 1841. 15. szám. 115.; Pécs PH 1841. 14. szám. 108.; Pozsony PH 1841. 13. szám. 99.; Ráckeve PH 1841. 12. szám. 92.; Szatmár PH 1841. 19. szám. 151.; Zilah PH 1841. 7. szám. 53.; Zólyom PH 1841. 9. szám. 67.

²⁸⁷ Szelid tortura. PH 1841. 7. szám. 49–50.; Nyilvánosság. PH 1841. 8. szám. 57–58.; Bünper. PH 1841. 20. szám. 157–158.; Aprócska kényurak. PH 1841. 28. szám. 225–226.

²⁸⁸ Borsod PH 1841. 23. szám. 185.; Esztergom PH 1841. 28. szám. 228.; Heves PH 1841. 18. szám. 140.; Jászkun Kerület PH 1841. 26. szám. 211.; Komárom PH 1841. 13. szám. 100.; Kóvár vidéke PH 1841. 27. szám. 220–221.; P. PH 1841. 14. szám. 108.; Pozsony PH 1841. 13. szám. 99.; Ráckeve PH 1841. 12. szám. 92.

²⁸⁹ Bács megye PH 1841. 27. szám. 220.; Hajdúkerület PH 1841. 25. szám. 204.; Hont PH 1841. 16. szám. 126.; Rév-Komárom PH 1841. 15. szám. 116.; Temesvár PH 1841. 26. szám. 211.

²⁹⁰ Kenessey 208.

²⁹¹ Závodszy Géza: „Az eszmék jobbik része.” Kossuth Lajos eszmerendszeréhez (1848-ig). In: Nemzeti és társadalmi átalakulás a XIX. században Magyarországon. Tanulmányok Szabad György 70. születésnapjára. Szerkesztette: Orosz István – Pölöskei Ferenc. Budapest, 1994. 195–213., 197.

²⁹² Viszota 22–23., 31; Kovács M. 350.

amelyben katonának besorozott bűnelkövetőkről számoltak be.²⁹³ A későbbiekben sorozatban utasítottak el a cenzorok büntetőjoggal foglalkozó cikkeket. Kossuth vezércikkét a 95. számból Havas ezzel a megjegyzéssel húzta ki: „E vezércikket ez úttal közre bocsájtani nem lehet.” A következő számból felsőbb utasításra hivatkozva törölt egy beszámolót, később Czech János és Karácsony János is élt büntetőjogi kérdéseket feszegető cikk esetében a teljes letiltással. Kovács Magda szerint felsőbb utasításra avatkoztak be minden ilyen témájú cikk esetén a cenzorok.²⁹⁴ Ez a rendelkezés azonosítható a büntetőjogi választmány konzervatív tagjainak előzetes tanácskozásán felvetett – már említett – javaslattal, amelyet a jelek szerint szigorúan betartottak. Részben ez a következetesség lehet annak a magyarázata, hogy a vezércikkekből 1841 végére a büntetőjog teljesen eltűnik.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a *Pesti Hírlap* 1841 áprilisának közepéig megjelent számaiban gyakori téma volt a büntetőjog. Minden rovatban és két kivételtől – a huszonkettedik és a huszonnegyedik számoktól – eltekintve, minden számban valamilyen formában, legalább érintőlegesen foglalkoztak ezzel a témával. Ezeknek a közleményeknek csak kisebb részét alkották az anyagi büntetőjogot érintő hírek, cikkek, a tudósítások legnagyobb része átlépte a bűnügyi tudományok közötti határokat, és anyagi jogi kérdések mellett eljárásjoggal, börtönüggyel és kriminológiai problémákkal is foglalkoztak a szerzők. Az anyagi jogi kérdések közül a büntetéstán váltotta ki a legnagyobb érdeklődést, a szerzők következetesen a büntetési rendszer teljes átalakítását szorgalmazták. Érdekes módon a halálbüntetés problémáját nem érintették, pedig ekkor már több helyen felvetődött, a testi büntetésekkel szemben viszont határozottan felléptek. Nem szerepeltek a vagyoni jellegű büntetések sem, a szabadságvesztés végrehajtási körülményeiről írni viszont hálás téma volt. A büntetések elméleti kérdései csak elemeiben merültek fel, hiszen a politikai sajtó célja nem a komoly tudományos vita volt.

Összegzés

Az anyagi büntetőjog közvéleményben történő megjelenését vizsgálva megállapítható, hogy a hagyományos rendi nyilvánossági fórumokon csak és kizárólag a kodifikáció kapcsán merültek fel ilyen kérdések. Az országgyűlés egyetlen alkalommal vette tárgysorozatába és tárgyalta meg, az 1843–44. évi ülészakán, amikor egy korszerű javaslatot vitattak meg. A vármegyék először igazán az *operátumok* vitájában, 1830–32-ben találkoztak szorosán vett büntetőjogi kérdésekkel, majd az 1843. évi javaslat megyei tárgyalásában. A vármegyei nemesség büntetőjoggal kapcsolatos nézetei végső soron a büntetőjogi javaslat országgyűlési vitájára alakultak ki.

A kodifikációs tárgyalások során a büntető anyagi jogon belül a legfontosabbnak a szankciórendszer átalakítását tekintették, ennek kapcsán a korábbi büntetési rendszer két alappillére, a testi büntetés és a halálbüntetés alkalmazásáról alakult ki vita. Elméleti jellegű felvetések is csak az állam büntetéshez való jogát érintően születtek. Elvértve találunk különös részi vitatémát, akkor is inkább a büntetési tétel nagysága adott okot a megnyilatkozásra, vagy a nem kellően tisztázott fogalmak.

A modern nyilvánossági fórumokon az 1840-es évek első felében a büntetőjog előtérbe kerülésének egyik nagyon fontos oka a kodifikációs munkálatok megkezdése. Megállapítható, hogy mind a szakirodalomban, mind az időszaki sajtóban a büntetési rendszer volt a fő téma az anyagi jogon belül, de előfordultak jogelvekről és különös részi tényállásokról is cikkek. A szankciótanon belül a testi büntetéseket mind a szakmai, mind a politikai közvélemény korszerűtlennek találta, a halálbüntetésről viszont hatalmas vita alakult ki, amely tulajdonképpen a mai napig tart.

²⁹³ Megbíráltak 203.

²⁹⁴ Kovács M. 345.

A közvélemény számára ezek alapján a büntető anyagi jogon belül a kiszabható büntetés volt a legfontosabb kérdés. Ez a felfokozott érdeklődés a jelenlegi ismeretek szerint a büntetőjogi gyakorlat változásával párhuzamos volt, időben egybeesett a két jelenség. A közvéleményben megfogalmazódott vélemények, így a megszégyenítő és testi büntetések kiiktatása, a halálbüntetés minimális szintre szorítása és a szabadságvesztés modernizálása, valamint a napi törvénykezési gyakorlat közötti kapcsolatok feltárása azonban még hosszú kutatómunkát igényel.

BATÓ, SZILVIA

Public opinion and criminal law in Hungary during the Reform Era

Despite the difference between the concepts of the Reform Era in common history and in legal history, the appearance of the ideas of material criminal law in public opinion can be examined comprehensively from the emergence of public opinion in the modern sense, i.e. from the early 1830s and 1840s only. During the Reform Era, issues of material criminal law were raised in Hungary on public feudal forums (county assembly, national diet) as well as on civil forums (associations, press).

On feudal forums, such issues were raised in connection with criminal codification only, county assemblies facing criminal law for the first time in 1929, during the debate of the draft of the criminal code, the national diet discussing the modern proposal in 1843 only. In fact, it was during the debate of this proposal that the views present in the era manifested themselves most. Within material law, the transformation of the penal system was regarded as most important. There was a debate over the abolishment of two, nearly exclusive kinds of penalties in feudal criminal law, i.e. corporal punishment and the capital punishment, and there were differences of opinion concerning the extent of the penal authority of the state. Particular issues were random discussed, and even then the amount of punishment and the deficiencies of terminology were the issues.

Of the modern forums of publicity, associations cannot be examined, but the press can provide a number of interesting facts. The first golden age of penal literature can be dated to the last decade of the Reform Era, modern press coming into being by the early 1840s. Articles appeared on legal principals of criminal law and on particular cases, but most publications were writings on the system of sanctions. There was a consensus in the professional and the political press about the abolishing of corporal punishments, but the issue of the death penalty divided the authors.

Public opinion appearing in feudal forums of publicity and in modern means of communication regarded punishments as most important within material criminal law. This increased interest in sanctions, on the basis of researches so far, ran in parallel with the changes in sentencing practices